

Universita Karlova v Praze
Filosofická fakulta
Historie

Bakalářská práce
Roman Erös

Alchymie jako brána ke štěstí
The alchemy like the gate to luck

Praha 2011

vedoucí bakalářské práce
Prof. PhDr. Jaroslav Čechura

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů a literatury.

Anotace

Cílem této bakalářské práce není vykreslit a odhalit alchymistické postupy, ale spíše poznat myšlení alchymistů a seznámit se s jejich osudy, protože ne všichni byli podvodníci, kteří by chtěli profitovat podvodnými způsoby a tak se obohatit na úkor svého okolí. Nemnozí z nich nejenže nezbohatli, ale dokonce se zadlužili, až nakonec skončili ve vězení. Většina z nich opravdu věřila svým snům o transmutaci a o prodloužení života a další naopak přestali věřit na zázrak zbohatnutí pomocí transmutace a spíše začali přemýšlet o tom, zda něco takového je možné a teprve potom se vrátit na začátek. Toto bádání stálo u zrodu nové vědecké disciplíny, chemie. Samozřejmě, že společně se snahou alchymistů o transmutaci kovů a hledání kamene mudrců se pojí i osudy slavných protagonistů této nauky a to od samotného zakladatele Herma Trismegistose až po současnost, protože sen alchymistů není cizí ani dnešnímu člověku.

Synopsis

The aim of this Bachelor thesis is not rendered and reveal the alchemist procedures, but rather to know the thinking of the alchemists and their destinies, because not all of them were con artists who would like to share the fraudulent ways and so enrich at the expense of its surroundings. A few of them not only made money, but even borrowed, and eventually ended up in prison. Most of them really believe in their dreams of actinide transmutation and extending the life and the other on the contrary, have ceased to believe in the miracle of riches by using the transmutation and rather started to think about whether something like that is possible and then go back to the top. And it was actually the beginning of the inquiry and that of the beginning of a new scientific discipline and chemistry.

Of course, that together with the effort of the alchemists of actinide transmutation of metals, and search for the stone is associated and the destinies of famous players of this science and it, from the founder of the Herma Trismegistose to the present, because the dream of the alchemists is not foreign or today's man.

Obsah

I.	Úvod.....	5
II.	Kořeny alchymie.....	12
III.	Předchůdci alchymistů.....	16
IV.	Arabští mistři.....	20
V.	Alchymie v Evropě.....	24
VI.	Smaragdová deska.....	32
VII.	Theophrastus Philippus Aureolus von Hohenmein – Paracelsus.....	37
VIII.	Alchymie v českých zemích.....	43
IX.	Laboratoř a laboratorní pomůcky.....	53
X.	Dozvuky.....	56
XI.	Závěr.....	58
XII.	Seznam literatury.....	63

I. Úvod

Definovat alchymii jako nauku nebo vědu je obtížné, ale přesto můžeme alespoň naznačit jeden aspekt této nauky a to, že alchymie se pohybovala mezi snem a skutečností. Každý z nás má své sny a i v dnešní době stejně jako v minulosti se věci nereálné staly skutečností.

To co v dnešní době pokládáme za nemožné, může budoucnost ukázat jako zcela reálnou skutečnost. Možnost létání nebo komunikace na velké vzdálenosti byly v minulosti zcela nemožné věci, současnost dokazuje opak.

Stejně tak i alchymisté snili o tom, že se vyrovnají přírodě, ať už tím, že uměle vyrobí zlato nebo že prodlouží lidský život. Stejně tak i současná věda nejen že z této myšlenky neustoupila a nevzdala se možnosti prodloužení života, ale objevy jako klonování a vytváření nových orgánů dává předpoklad, že „myšlenka“ alchymistů je reálná.

Současně ruku v ruce s alchymii dochází k transmutaci lidského jedince, což se nevyhnulo ani dnešní době.

Na jedné straně vychytralost, která se snažila obohatit na úkor svého bližního a na druhé straně snaha dospět k nějakým objevům. Tato snaha souvisí s mistry, řemeslníky, kteří rozpracovali pro budoucí generace různé laboratorní techniky a k tomu musíme přiřadit alchymisty, kteří se ptali po podstatě věci, po složení hmoty, po příčinách procesů, kterých byli svědky.

Pierre de Lasenic naopak tvrdí, že pravá a vysoká alchymie nikdy nemohla zplodit nedokonalou chemii dneška. Protože skutečnými otci dnešní analytické chemie byli takzvaní sufléři, podvodníci a šarlatáni, kteří nedosáhli zasvěcení pravé cesty, hledali kámen mudrců dobrodružně a empiricky.

Jím prý vděčí dnešní chemie za mnohé objevy ve svém oboru, neboť nebylo snad látky, kterou by tito věčně hledající „také filosofové“ neměli nikdy ve svých kelímcích.

Pravá alchymie naproti tomu neznámá pokusné hledání, nýbrž pevnou a jistou cestu tomu, kdo nepracuje pro zisk, nýbrž z lásky k vědění. Jediným konečným cílem alchymie tedy nebyl Kámen mudrců, nýbrž i praktické využití zákona o syntézách a analogiích ve vztahu k organismům hmoty v nejširším slova smyslu.¹⁾

Jeho definice určitě nepostrádá nelogičnost, přesto termín alchymie zůstává v současné době, ale i v minulosti, v povědomí, jako zdiskreditovaný nebo neznámý. Většina lidí si představí čarodějnickou a šarlatánskou pavědu, které šlo o zjištěné proměňování nedokonalých kovů ve zlato, tak jak to známe například z několika filmů.

1) Pierre de Lasenic (vlastním jménem Petr Kohout) na str. 1 a 91, Alchymie, její teorie a praxe, nakladatelství Půdorys, Praha 1997.

Někomu se může zdát, že psát o tom, co je alchymie, je zbytečné, protože je logické, že z alchymie vznikla chemie. Ale skutečnost ukazuje něco jiného. Tak jak to zmiňují všichni autoři knih o alchymii, doba osvícenství přinesla myšlenku, že alchymie je obor, který nikam nesměruje a „mlátí prázdnou slámu“.

V následujících letech tomu nebylo jinak a dokonce i dnes je alchymie vnímána jako podvodné umění. Když se mně můj vedoucí zeptal na jaké téma je moje bakalářská práce, jeho poznámka „jó o těch podvodnících“, dokazuje, jak dnešní doba vnímá alchymii. A takový postoj, na alchymii, zaujímá spousta dalších lidí. Většině z nich se vybaví film Císařův pekař, kde Edvard Kelly vystupuje jako jeden z řady podvodníků na císařském dvoře.

Proto jedním z úkolů této bakalářské práce, i když to není ten hlavní, je dokázat, že alchymie a většina alchymistů nebyla podvodníky a jejich snaha opravdu směřovala k hlavnímu cíli, transmutaci, aniž by někoho chtěli klamat.

Dalším cílem této bakalářské práce je pokusit se dokázat, že alchymie, žádnou pavědou není a ukázat alchymii v její pravé podobě.²⁾

Především však musím podotknout, že tato bakalářská práce není sondou do světa alchymie, jež je zasvěcena fundovanějším v tomto oboru. Musíme si uvědomit, že tato specifická disciplína vyžaduje jistou mezioborovou kooperaci, jelikož bez současné znalosti chemických principů, stejně jako filosofie, historie a přírodních věd, nelze do tajů alchymického učení nikdy zcela proniknout.

Něco podobného píše i René Alleau s tím rozdílem, že on trvá na tom, že alchymii porozumí jen ten, kdo je sám alchymista a k tomu má už zmíněné vědomosti. To znamená, že se skromností přiznává, že ani on sám sebe nepovažuje za člověka, který by dokázal vniknout do myšlení hermetiků

I přesto se pokusím v této práci zodpovědět otázku, zda alchymie je předchůdkyní dnešní chemie a jestli je rozpor mezi praktickou a exaktní chemií a abstraktní a symbolickou alchymií.

Právě tímto směrem se bude tato bakalářská práce ubírat. To je hlavní úkol a cíl a na to se bude tato práce soustředit. Dříve než však dospějeme k nějakým závěrům, musíme se vrátit na samý počátek, vysvětlit si základní pojmy, seznámit se s některými známými postavami této nauky, a „pokusit“ se proniknout do jejich myšlení.

2) „Současný katalog čítá podle Fergusona 20 000 titulů. Je zřejmé, že tento počet už zásadním způsobem vzdoruje možnostem a požadavkům většiny kritiků, kteří patrně znají v nejlepšíh případě stovku pojednání. Nikdo by vskutku neměl předpokládat, že je možné posuzovat historické poměry a reálný význam souboru textů a praktik na základě takto povrchně podložených zpráv.“
René Alleau, Aspekty tradiční alchymie, nakladatelství Malvern, Praha 2005, str. 2

Stručné seznámení s literaturou a prameny

Základními prameny k sepsání této práce byly použity svazky traktátů, které vydal D. Ž. Bor, *O obtížnosti alchymie a konečné harmonické shodě, Zázračná studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis a Alchymický bestiář Basilia Valentina a jeho následovníků*.

Nejdříve se zastavíme u Basilia Valentina a jeho knihách *Dvanáct klíčů*, *O velkém kamenu předků*, *O malém světě lidského těla* a *Via Veritatis*.

Mnich Basilius Valentinus patří k nejzáhadnějším postavám středověké alchymie a historici se nemůžou shodnout na tom, zda mnich takového jména opravdu žil, nebo to je jen symbolické jméno.³⁾

Pro nás je důležité, že jeho jméno je často citováno v jiných alchymistických knihách i v sekundární literatuře. Ve své bakalářské práci mu nevěnuji tolik místa jako jiným, ale to vůbec neznamená, že nepatřil k těm největším mistrům tohoto Velkého díla a že jeho spisy se netěšily velké pozornosti. Právě naopak. Zájem o jeho spisy byl stejně tak obrovský, jako i o informace o jeho totožnosti a o jeho životě.

V jeho traktátu *O velikém Kamenu prastarých mudrců*⁴⁾ se píše o nemocném spolubratru a on ho správně namíchaným elixírem vyléčil. Musím přiznat, že jsem této části rozuměl doslovně, než mě předmluva upozornila na to, že autor to myslí symbolicky. Pisatel sám sebe přirovnává ke Kamenu filosofů a nemocného bratra ztotožňuje s Kamenem mudrců. Stejně píší i jiní autoři, takže orientovat se v tom je pro nezasvěceného nebo pro toho kdo k ruce nemá náповědu nadmíru složité.

V jeho dalším traktátu *Via Veritatis* brojí Basilius proti falešným alchymistům a nabádá své následovníky, aby zanechali složitostí a pracovali jednoduše, tak jako to dělá příroda. Nekomplikovali své hledání složitými procesy, jako sublimací, destilací a podobně. Po důkladném přečtení se však nevyvarujete pocitu, že tyto rady si odporují se vším, co předtím napsal on, nebo jiní alchymisté. To mě utvrdilo v tom, že ten, kdo chce pochopit alchymii, musí opravdu být alchymistou.

Pokud jde o knihu *Dvanáct klíčů* je také plná symboliky, alegorií a kryptogramů a porozumět tomu je stejně obtížné jako i jiným spisům. Liší se v tom, že je uspořádána podle kreseb znamení zvěrokruhu a někde je i doplněná notovým záznamem, takže podoba mezi *Atalanta fugiens* od Michaela Maiera je dosti značná. Každopádně, když odhalíme tajemství dvanácti klíčů, tak se nám otevrou dveře k pradávnému Kamenu mudrců a k nalezení nevyčerpatelné studnici zdraví.

3) „Leibnitz upozorňuje: Mám za to, že ono jméno je fiktivní...Basilius značí král, a Valentin asi tolik, co zdravý nebo zdatný.“

D.Ž. Bor, *Alchymický bestiář Basilia Valentina a jeho následovníků*, nakladatelství Trigon, Praha 2002, str. 13.

4) D.Ž. Bor píše své pojmenování knih na obalu rozdílně, než jsou uváděny v obsahu.

Mohli bychom pokračovat v jednotlivém rozboru všech dalších traktátů uvedených v této bakalářské práci, ale myslím si, že to je zcela zbytečné, protože ve všech se píše o tom, že autor nezamlčí nic z toho co jemu je zcela zřejmé, aby tak adept Velkého umění měl snadnější cestu při svém hledání Kamene mudrců.

Kromě jiného je tam spousta rad, jako dát si pozor na podvodníky, udržet si zalíbení v učení se Velkému umění, milovat svého Stvořitele, protože ten neposkytuje dar vědění každému, ale jen tomu, kdo nenávidí lež a miluje pravdu atd. Nelze také zapomenout na to, že obsahem těchto knih je také alchymistický (domnívám se, že můžeme klidně říci i chemický) postup k přípravě toho „hledaného.“

Dále si myslím, že je třeba ještě zmínit traktát Vo Hermesově filosofiji to jest o požehnaném kamenu filosofickém a to ne pro jeho originalitu, ale z toho důvodu, že tento spis do češtiny přeložil český alchymista Bavor mladší Rodovský z Hustiřan (z rukopisu přepsal Vladislav Zadrobílek). K tomu se dá ještě přidat, že autor Bernhard z Marku a Tarvis stejně jako Basilius je stejně záhadnou postavou historie.

Na závěr k těmto traktátům, které vydal D. Ž. Bor, musím přiznat, že se to čte lépe než leckterá rádoby fundovaná studie o alchymii a alchymistech. Po mém soudu se domnívám, že tyto spisy středověkých alchymistů se nemuseli líbit jen adeptům tohoto umění, ale všem věřícím lidem, neboť tam není nic rouhačského, jen to co se píše v Písmu svatém. Být pokorný, prosit o osvětlení Boha, mít před ním bázeň a řada dalších rad, která nejsou v rozporu s církví.

Zbývá zmínit se ještě o dalších pramenech jako například Dvanáct knih o hornictví. Musím říci, že tato kniha od Agricoli nebyla důležitá pro mou bakalářskou práci. Jeho spis je návodem těm, kteří se chtěli věnovat dolování a to od praktických rad, technických až k právním. Zároveň kniha dokazuje, že Agricola nejspíš rozuměl alchymistickým pokusům a znal více jak sedm kovů.

Kniha Azoth, O stromu neboli linii života, také nepatřila k inspirujícím pramenům této práce. Je to kniha plná mystiky a porozumět názorům Paracelsa je velmi obtížné, když ne pro všechny, tak pro mě určitě ano. Přesto byla kniha důležitá v tom ohledu, že Paracelus v ní vyjádřil též své názory na ženy a to pro část práce bylo podstatné.

Pokud jde o knihu Jitřní záře je zde citována častěji než jiné alchymistické spisy, ale nemyslím si, že to je z důvodu obsahu, který není rozdílný od jiných traktátů, jako spíš kvůli předmluvě Otakara Zachara, která knize dává jiný rozměr a díky tomu se čtenář lépe orientuje.

Zbývá shrnout ještě dva prameny. Václav Břežan a jeho kronika Životy posledních Rožmberků samozřejmě nenesou známky alchymistické, ale přesto jsou zde důležité zmínky o alchymistech v době Petra Rožmberka a určitě zde nenalezneme rys nějaké chvály pro tyto učence spíše naopak, jde rozpoznat, že tento kronikář je asi neměl příliš v lásce.

Atalanta fugiens je také kniha plná symboliky, rozdělena do padesáti emblémů, k nimž je přiřazeno zhudebněné motto a také komentář. Kniha je tak trochu podobná Dvanácti klíčům Basilia Valentina. Obsahuje mytologické příběhy (o zlatém rounu, nebo Sfinx a Oidipus) a protože je to kniha symbolická a alegorická, tak porozumět, kdy se píše o transmutaci nebo o výrobě Kamene mudrců je velice obtížné.⁵⁾ Jediné co nezasvěcený postřehne je, že na rozdíl od jiných autorů, Maier necituje v této knize, tu okřídlenou formuli, že nic nezamlčí a že zná to největší tajemství, které ovládali velcí Mistři před ním.

Literatura, která je použita k sepsání této práce, se dle mého názoru dá rozdělit do několika okruhů. Ten první tvoří Karpenko, Koláček, a Dacík. Zde platí, dle mého mínění, že to co najdu u jednoho autora, najdu i u ostatních. Netroufám si konstatovat, kdo od koho opisoval, ale styl i obsah si je dost podobný, od samotných počátků až ke středověku a alchymii v Čechách (kromě Dacíka, ten na šestnácti stránkách nemůže mít tak široký záběr jako ostatní a zdá se mi vydání této knížečky úplně zbytečné. Možná moc kritický vzhledem k mé také ne originální práci, ale ta nebude žádným nakladatelstvím vydána).

Karpenko, protože je vystudovaný chemik, tak i píše v duchu chemie, protože ví, co se stane, když dva kovy spolu reagují na rozdíl od těch, co alchymii uchopili jako čistě historické téma, a nám je chemie úplně cizí.

S nadsázkou si občas pomyslím, že Karpenko se při čtení alchymistických spisů nejspíš směje pod fousy, protože ví, že nemůže vzniknout to, co alchymisté popisují na rozdíl od nás, kteří klidně uvěříme tomu, co se píše v těchto traktátech. Avšak díky současné vědě, která nás přivede na správnou cestu, změním svůj postoj a alchymistům přestaneme věřit a to je velká škoda, aspoň co se týče mé osoby. Protože to tajemno, které je myslím ve většině z nás, je tak díky exaktní vědě zbaveno svého kouzla.

Můj dojem je, že právě díky svému oboru je Karpenko tak ironický a skeptický k alchymii i přestože je členem Společnosti pro historii alchymie (Velká Británie). Nic to však nemění na tom, že jeho knihy o alchymii patří asi k těm nejlepším u nás.

Protože Karpenko ve svém seznamu použité literatury zmiňuje Marschalla, Schreibra a Gebeleina je logické, že i obsah těchto knih je stejný. Není tam nic nového, co by nebylo u Karpenka nebo u jiných autorů, jen dějiny alchymie jsou zde rozepisovány daleko obširněji, takže se nedá říci, že alchymie je nosným tématem těchto knih. Ne, že by tyto knihy byly nezajímavé právě naopak, ale pokud se věnujete alchymii, nemusíte číst dějiny Egypta za vlády faraonky Hatšepsut jen proto, že vyslala expedici země na jih země, která byla plná zlata.

Asi nejzajímavější kniha z okruhu těchto tří spisovatelů je Kámen mudrců od Marschalla. Tento vědec a badatel se vydal na výpravnou cestu, kterou začal v Číně, pokračoval do Indie, Egypta, Řecka, Španělska, Itálie a všude našel

5) Jejich posouzení je tedy složitým sémantickým problémem, bez jehož správného uchopení je nemožné rozluštit jakékoli alchymistické pojednání. René Alleau, Hermes a dějiny alchymie, nakladatelství Malvern, Praha, str. 234.

stopy o alchymii. Samozřejmě, že prostředí, ve kterém se nacházel, mělo vliv na jeho knihu a na jeho osvícení⁶⁾ stejně jako i rozhovory s vědci, mystiky, mudrci, filosofy a současnými alchymisty.

Ve své knize obšírně píše o alchymii v Číně, Indii a Egyptě a dle jeho názoru tato věda vznikla na těchto území nezávisle na sebe. Není jediný, kdo považuje čínskou alchymii za velice přínosnou jako třeba Karpenko v knize Alchymie dcera omylu nebo René Alleau ve svém díle Hermés a dějiny alchymie. Pro cíl této práce by to bylo určitě obohacení, ale nevím kam až by moje práce zamířila a jaký rozsah by měla.

Takže důležité pro náš cíl je jeho cesta do Palestiny a pak zpět do Evropy a zvláště pak jeho cesta do Prahy stejně jako jeho dojmy z pobytu v našem hlavním městě. Samozřejmě, že i zde potkal zajímavé lidi, o kterých ve své knize píše a o jenom z nich se i tato práce zmiňuje.

Další okruh literatury použité v mé práci jsou autoři, kteří psali o Alchymii v Čechách. A zase musím napsat, že obsah knih Jiljího, Pejmla a Matuli je stejný. Ať už se jedná o úplně první zmínky o alchymii v Čechách až k poslednímu alchymistovi osmnáctého století, to znamená k Bergnerovi.

A zase si můžeme položit otázku, kdo od koho opisoval. Odpověď na tuto otázku není až tak důležitá pro moji práci. K tomu snad ještě dodám, že nějaké rozdíly se tam dají najít jako například pohled Matuli a Pejmla na J. A. Komenského čehož se tato práce také trochu dotkne.

Něco nového o české alchymii pak přináší až Karpenko, který zmiňuje nálezný dopis z pera Hynka z Poděbrad. Je úplně logické, že před nálezem tohoto dopisu zmínění historikové nemohli o tom psát.

Na závěr jsem si nechal autory, kteří jsou podle mého mínění nejoriginálnější. Otakar Zachar také píše o alchymii v Čechách, také zmiňuje v krátkosti kořeny alchymie a nejstarší české prameny a nejen ty které jsou součástí této práce a které jsou obsahem knih o alchymii v Čechách. Tak například knihy destilační, prubířské, úvody ke knihám lékárnickým, herbáře a řadu jiných.

Velkou část knihy věnuje Smaragdové desce a jeho překladu, stejně jako jeho překladateli. Tím samozřejmě byl Bavor Rodovský. Otakar Zachar má pro něj velkou slabost, protože téměř celá jeho kniha je o tomto největším českým alchymistovi. Věnuje se jeho překladatelské činnosti a ocitoval zde celý dopis Rodovského směřovaný Petru z Rožmberka.

Styl jakým píše Otakar Zachar je odlišný od ostatních, což je samozřejmě, když dva ze zmíněných historiků psali až po něm. Ale to není jediný důvod jeho poetického pojetí. Je zřejmé, že to jsou jeho vlastní výzkumy, jeho vlastní studie a žádné opisování od jiných historiků, a tím nemyslím jen Matulu a Pejmla.

6) Navštívil Chrám bílých oblaků v Pekingu, meditoval pod stromem bódi, kde Budha došel osvícení, vystoupil na Cheopsovu pyramidu, prozkoumal nekropoli pod katedrálou svatého Petra, navštívil Chartres, maurský palác v Alhambře, a vstoupil na půdu pražského Hradu. Kamen mudrců, Peter Marschall, nakladatelství BB/art s.r.o. Praha 2004.

Musím ještě dodat, že jeho předmluva k Jitřní záři, je alespoň pro mě, daleko zajímavější než obsah této, prý kdysi nejvíce vydávané knihy.

Na závěr jsem si nechal nejzajímavějšího vědce, badatele, historika, filosofa a autora několika knih o hermetismu. René Alleau stejně jako Otakar Zachar, možná je to jen můj dojem, ale tak jsem to cítil při čtení jeho knih, neopisuje od ostatních, i přesto, že jeho dějiny alchymie se „podstatně“ nerozcházejí s ostatními autory, které jsem použil v této práci.

René Alleau nepíše stylem jako zmínění historikové, spíše než dějinám se věnuje komentování a vysvětlování. K pochopení alchymie klade velký důraz na trpělivou četbu hermetických spisů, jež právě proto, že jsou symbolické a tím pádem obtížně pochopitelné, jsou nejlepším prostředkem ke skutečnému poznání velkých alchymistů.

Při čtení těchto slov se nedá dělat nic jiného než mu věřit i přestože vím, že i kdybych knihy alchymistů četl několikrát za sebou, tak bez nápovědy jim neporozumím.⁷⁾

René Alleau studoval filosofii, chemii a farmacii a přesto při četbě jeho knih cítím jeho respekt k alchymistům a žádný despekt, nebo jen pouhé konstatování, že se narodili, žili a zemřeli jako u některých jiných autorů, které jsem zde zmínil. Dalo by se říci, že to byl exaktní vědec, ale z jeho textu nejde vyčíst, že by povyšoval současnou vědu nad víru v cokoliv, i když nemá pevné základy a je jen založená na vnitřním pocitu.

U tohoto muže bych skončil se svým hodnocením použitých textů k sepsání této bakalářské práce, i přestože jsem nekomentoval jiná díla, jako třeba Alchymistickou mši od Ivo Purše a Jakuba Hlaváčka, nebo Kováři a alchymisté Mircea Eliade, kterého René Alleau dost často zmiňuje ve své knize a je patrné, že si ho váží.

Tato díla jsou určitě originální a stejně zajímavá jako Hermés a dějiny věd od René Alleau, ale pro cíl mé práce jen z velmi malé části použitelné. Proto uzavírám tuto část a v dalších kapitolách se budu věnovat tomu, k čemu tato bakalářská směřuje.

7) „Přiznávám, že pro člověka, který těmto knihám nerozumí a nemá k nim klíč, není nic tak odpuzujícího jako jejich četba, avšak je třeba souhlasit i s tím, že lidé, kteří se v nich vyznají a ony klíče vlastní, jsou nadšení jemností ducha Filosofů, za nichž se jejich Věda skrývá, a na každé stránce nalézají nějakou novou stopu, jež je plně uspokojuje.“ René Alleau, Hermés a dějiny alchymie, nakladatelství Malvern, Praha 2005, str. 153.

II. Kořeny alchymie

Naskýtá se otázka, co slovo alchymie znamenalo pro současníky a co toto slovo znamená dnes. Začneme nejdříve u samotného slova alchymie. V něm je jenom jediná část naprosto nezpochybnitelná a to arabský určitý člen al-, to naznačuje, že se tato nauka objevila v arabském světě, kam se dostala z helénistického světa navazující na odkaz Egypta.

Jedna z tezí je, že základ slova chemi, chemia, pochází od staroegyptského slova kemet, termín označující černou zem, který můžeme přeložit jako „umění Černé země“.

Druhá teze, k níž se většina odborníků přiklání, je odvozena od řeckého slova chémeia nebo chymeia, jenž značí lití kovů a což arabský svět přeložil jako al-kimijá a následný překlad do latiny jako alchymia nás dovádí k tomu, „že alchymie je věda, která učí jak transformovat jakýkoliv druh kovu v jiný a to pomocí odpovídající hmoty.“¹⁾

Použití slova alchymie pro transmutaci kovů bylo v evropském středověku zcela na místě a obecně srozumitelné, ale ve stejné době se pro tu samou činnost používají termíny jako chrysopoeia (vyrábět zlato), argyropoeia (vyrábět stříbro) nebo dokonce iatrochemie, chemiatrie z řeckého iatros, lékař, a to znamená, že alchymista mohl být současně nazýván iatrochemikem.²⁾

V sedmnáctém století slova alchymie a „chemia“ splývají a v některých dílech současníků se oba pojmy střídají. Až od třicátých let 18. století se začínají opět rozlišovat, takže se „alchymia“ používá v dnešním smyslu především pro pokusy vedoucí k transmutaci, zatímco „chemia“ označuje zkoumání sloučenin, jejich rozklad a přípravu.

Navíc slovo alchymie dostává v té době hanlivý nádech s tím, že je často považována za něco podvodného, podezřelého, před čím se má mít člověk na pozoru.

V sedmnáctém století slova alchymie a „chemia“ splývají a v některých dílech současníků se oba pojmy střídají. Až od třicátých let 18. století se začínají opět rozlišovat, takže se „alchymia“ používá v dnešním smyslu především pro pokusy vedoucí k transmutaci, zatímco „chemia“ označuje zkoumání sloučenin, jejich rozklad a přípravu.

1) Tato definice je obsažena v knize Speculum Alchemia (Zrcadlo alchymie) ze 13. století. Autorem této knihy je uveden významný filosof, přírodovědec a alchymista Roger Bacon, přestože ji nenapsal, jak uvádí Vladimír Karpenko ve své knize, Alchymie mezi snem a skutečností, nakl. Academia, Praha 2008, str. 37. V alchymii nebylo nic neobvyklého přivlastnit si slavné jméno.

René Alleau ve své knize Hermés a dějiny věd, nakl. Malvern, Praha 2005, na str. 38. jde ještě dál, když hebrejské slovo Chemeš znamená Slunce, dává do spojitosti se Smaragdovou deskou: „Dovršeno jest to co, co jsem nazval Operací Slunce.“ Dále pokračuje: „Podle tradičních zpráv mohou být al- Safadího údaje o hebrejském původu výrazu kímija dále osvětleny etymologií, neboť synonymum slova iksír nacházíme uchováno také v řeckém SEIR, které je starodávným názvem pro Slunce. Také turecké slovo šems znamená slunce a v této řeči bylo adjektivum šámí prisuzováno tomu, co je syrského původu nebo co pochází z Damašku. Vraťme tedy slovu alchymie jeho pravděpodobný prvotní výklad. Staří židovští, syrští a arabští mudrci tímto jménem patrně označovali posvátné vědění, souboru esoterických a iniciačních poznatků, starodávné kněžské umění, jehož výuka byla založena na mystériích Slunce – pramení světla, tepla a života.“

2) Vladimír Karpenko ve své knize Alchymie mezi snem a skutečností, nakl. Academia, Praha 2008, na str. 37-47, popisuje peripetie mezi rozlišováním alchymie a chemie.

Z toho můžeme vyvodit, že někteří učenci té doby byli jak alchymisty, kteří se snažili dojít k transmutaci kovů, tak zároveň „chymists“, neboť prováděli pokusy ryze chemické. Například Němec Johann Rudolf Glauber se živil výrobou chemikálií pro různá řemesla. Jako první vyrobil síran sodný a nazval ho „sal mirabile Glauberi“, protože ho považoval za kámen mudrců nebo snad za jeho předstupě.

Proto dnešní anglosaští historikové navrhují, aby se pro alchymisticko-chemické počínání 16. a 17. století používalo v případě nutnosti slovo „chymia“ a ti, co se tím zabývali, byli nazýváni „chymists“.

Takové rozlišení se v roce 1680 pokusil Johannes Joachim Becher, kde hermetickou filosofii rozděluje na „lúčební, chemickou a alchymistickou, přičemž lučba se týká výhradně kovů, zatímco „Chymia“ zahrnuje vše, tedy nejen kovy ale i zvířata a rostliny.³⁾

A tak se začaly objevovat nové, z hlediska alchymie nepřijatelné myšlenky, především ty, co se týkaly transmutace kovů, a chemie si posloužila použitím nových sloučenin, které alchymisté vyrobili.

Kam a do jaké doby můžeme zařadit vznik alchymie? Především alchymie nebyla zeměpisně omezená jen na náš kontinent a s největší pravděpodobností se například v Číně vyvíjela alchymie nezávisle na Evropě.

K tomu, aby alchymie, jak ji známe z laboratoří, mohla vzniknout, musela se opírat o některé znalosti kovů a jejich sloučenin. Takže když se kolem roku 1500 př. n. l. podařilo vyrobit železo ⁴⁾ ustálil se počet známých kovů na dlouhou dobu na sedmi, jimiž byly zlato, stříbro, měď, železo, olovo, cín a rtuť.⁵⁾

Stejně jako i na jiných místech světa nešlo to, že zlato je výjimečným a odolným kovem proti všem vlivům. Prostě a jednoduše nesmrtelný kov.

Kovy se podle mytologických představ rodily, chovaly se stejně jako ostatní živé organismy, tedy dospívaly. Později to bylo známo jako proces „zrání“, během něhož se kov postupně transformoval z nejméně ušlechtilé podoby, přes dokonalejší, až po vrchol zralosti, čímž mělo být zlato.

A zde končila analogie s živou přírodou, protože rostlina i živočich stárnou a nakonec umírají, zlato bylo pro naše předky nesmrtelné na rozdíl od méně ušlechtilých kovů. Byla však otázka, jak dlouho zrají kovy ve zlato.

Vzácnost zlata v přírodě oproti ostatním známým kovům dávala odpověď, že se jedná o dlouhotrvající proces.

3) Upozorňuje na to Bernard Dietrich Hagge ve své knize Středověká Alchymie na str. 14, nakladatelství Vyšehrad, Praha 2001.

4) Objevení se připisuje Chetitům v Malé Asii.

5) Zvláštní traktát Bernharda z Treviru, Symbolum Bernhardi-Vyznání víry in D.Ž. Bor, Zázračná stud., nakladatelství Trigon, Praha 2002, str. 290.: „Mezi sedmi kovy je pouze jediný dokonalý. A má-li se šest nedokonalých kovů stát rovněž dokonalými, musí se tak stát prostřednictvím sedmého, jenž musí být rovněž usmrcen a také musí prolít krev, být zabit a opět povstat ze smrti do věčného života. Jedině tehdy nabude schopnosti poskytnout dokonalost i ostatním šesti.“

Podle některých učenců byl vlastně důl rostlinou, ukrytou v zemi, která žila a rostla a pokud v ní horníci nenajdou žádné zlato, pak řeknou, že přišli příliš brzy. A tak na základě této zkušenosti se naskytá otázka, kdy přijít?

Odpovědí na to měla být transmutace kovů. Hlavní cíl alchymistů jak zrychlit zrání kovů, aby neušlechtilé kovy se neproměňovaly ve zlato dlouhé věky.⁶⁾

Přirozený proces zrání však byl velmi těsně spojen s planetami. Protože člověk nemá na planety žádný vliv, bylo nutno hledat příznivé konstelace nebeských těles, což později vedlo některé alchymisty k tomu, že své neúspěchy zdůvodňovaly nepříznivým postavením planet.

Zájem astrologů a astronomů o nebeská tělesa, mezi nimiž po tisíciletí nebyl podstatný rozdíl, můžeme nalézt v mezopotamských civilizacích, jejichž astronomové rozlišovali Slunce, Měsíc, Merkur, Venuši, Mars, Jupiter a Saturn.⁷⁾

Postupem času byly tyto planety zbožštěny a byla jim přisouzena moc a vliv, jako vševědounost, vševidounost, a další věci, které ovlivňovaly život lidí. Jejich vliv však časem ještě více sílil a planetární božstva začala být spojována s kovy.⁸⁾

Formování dvojic planeta – kov, byl dlouhodobý proces, takže například babylónské přiřazení planeta – kov, se liší od pozdějšího římského vzdělance z prvního století Celsa nebo pozdějšího řeckého filosofa Proklova, jenž žil v pátém století našeho letopočtu.

Pro alchymisty se však stal kanonickým systém Stephana Alexandrijského, který žil v sedmém století našeho letopočtu. O přiřazení zlata ke Slunci a stříbra k Měsíci není pochyb. Složitější to bylo s ostatními kovy a největší problém nastal s přiřazením rtuti.

Klíč k vytvoření dvojic planeta – kov, není tak zcela jasný⁹⁾, jisté je však to, že kromě již zmiňovaných planet Slunce a Měsíce, byl Merkur spojován se rtutí, Venuše s mědí, Mars se železem, Jupiter s cínem a Saturn s olovem.

Rtut', která sice vypadá jako kov, ale za normální teploty je kapalná a od ostatních kovů snadno sublimuje, byla alchymisty přiřazena k Merкуру z toho

6) „Praví alchymisté ovšem vědí, že takovými to neužitečnými a nepotřebnými procesy ničeho nepořídí a proto se raději přidržují vznešené přírody, která v podzemních žilách toto všechno provádí také, ale nepoužívá k tomu rozpouštění, koagulace ani putrefakce. Vždyť uvaž, milý příteli, cožpak v podzemních žilách se nacházejí nějaké přístroje, helmice, kotle, retorty, cirkulační či sublimační nádoby, nebo snad rozmanité pece a ohně?“ Basilius Valentin, v díle *Via Veritatis*, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 190. Autor paradoxně brojí proti novým postupům a názvům. Nejdůležitější je vaření, žádná sublimace a koagulace atd. a obšířně rozepisuje jednodušší postupy, aby adept Umění šel tou správnou cestou, přitom ve skutečnosti návod k výrobě kamene nedává. To stejně píší i jiní autoři ve svých spisech.

7) Uran objevil až roku 1781 William Herschel.

8) Někteří alchymisté ve svých dílech jsou však názoru, že se nemusí nijak zvlášť dávat pozor na hvězdy jako například Carl Hermann Gravelius, Fontana Bernhardi Reveleta *O velkém filosofickém kameni*, in D. Ž. Bor, *Zázračná stud.*, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 225.: „Pro obrovskou vzdálenost stálic nejsme schopni pozorovat jejich Constellationes, a poněvadž ony přesto neméně silně působí na planety, nemůžeme také jaktěživo stanovit pravé a genuisen Thema genethliacum a tím méně pozorovat neklamně postavení hvězd. Uzavírám tedy, každý kdo vlastní magnet (sirnaty Alkali ve správné sympatické a harmonické shodě s obecným Mercurio) může šťastně konat“

9) Zoltán Szabo ve své knize *Astrologie a Alchymie*, nakl. Fontána, Olomouc 2005, na str. 61 píše o Chaldejské řadě, která vypočítává planety podle rychlosti. Tím symbolizuje všechny časové průběhy, které jsou možné. V naší souvislosti je to délka života člověka, která v dnešní době statisticky obnáší 70 let. Jeho rozbor je daleko obšířnější, a více spojen s astrologií než alchymii.

důvodu, že žádná planeta nemohla zůstat bez kovu a žádný jiný kov alchymisté neznali.¹⁰⁾

Je pravda, že od třináctého století se do Evropy z Číny začal dovážet zinek, ale ten nebyl pokládán za samostatný kov stejně jako antimon. Podobně i u Agricoli¹¹⁾ ve spisu Dvanáct knih o hornictví se nachází významná pasáž o objevení bismutu¹²⁾ a sám pisatel doznává, že kovů je nespíš více jak sedm, i tak to u alchymistů nevyvolalo žádnou odezvu a dále trvali dogmaticky na čísle sedm ohledně kovů.

Proto nelze alchymistům připisat objevení žádného nového kovu.

10) Ve své knize Alchymická mše, nakl. Malvern, Praha 2007, I. Puršl na str. 23 vidí analogii sedmi kovů a sedmi planet k sedmi ranám, které utrpěl Kristus (pět ran na těle, trnová koruna a bičování) a ke čtyřem evangelistům a svatě Trojici

11) Agricola, občanským jménem Georg Bauer, se narodil 24. března 1494 v Glachau v Sasku. Jako městský a hornický lékař se roku 1527 usadil v Jáchymově. Předmluva ke knize Dvanáct knih o hornictví, nakl. Matice hornicko-hutnická, Praha 1933.

12) Dvanáct knih o hornictví, George Agricola, nakl. Matice hornicko-hutnická, Praha 1933, str. 371

III. Předchůdci alchymistů

S nástupem křesťanství už planety nebyly zbožšťovány jako ve starověku, přesto byly obdařeny mimořádnými vlastnostmi, které se staly doménou astrologie. Je samozřejmé, že tyto schopnosti planet ale pocházely od Boha, jenž jednal jejich prostřednictvím. Pro alchymisty to však byla jen formální věc a na tom jak se vliv planet projevoval na zrání kovu, to nic neměnilo.¹⁾

Důležité pro alchymisty bylo i přiřazení symbolů k planetám. V dávné astrologii se symboly používaly k označování planet, ale v alchymii se za symbolem planety častěji skrýval kov ale i planeta, takže někdy může dojít k rozporu, zda text je psaný v astrologickém smyslu nebo alchymistickém.

Jak alchymisté rozšiřovali své chemické znalosti, přidávali další znaky pro nové sloučeniny a tím se texty stávaly nesrozumitelnějšími. Utajení návodů bylo jedním z cílů alchymistů.

Významným faktorem, jenž přispěl k zrodu alchymie, byla představa elementů. Ta spadá do doby řeckých přírodních filosofů, kteří se začali zabývat hledáním „arché“, pralátky, jež měla být počátkem hmotného světa.

Thales z Miléty (konec VII. – pol.VI. st. př. n.l.) soudil, že počátkem všeho je voda. Anaximenés (zemřel asi 528-524 př.n.l.) zase za hledanou pralátku považoval vzduch, a oheň není nic jiného než zředěný vzduch, a voda stlačený vzduch a stlačením vody měla vzniknout zem. Vysvětloval to podle tehdejších představ, že život nám dává duše a duše sama je vzduch. Ožívování není nic jiného než dýchání a posledním dechem nastává rozpad.

Pro další filosofy jako byl Hérakleitos z Dresu (asi 530-470 př.n.l.) byl pralátkou živý oheň, jehož život stejně jako všechny procesy probíhající v přírodě jsou výsledkem boje protikladů. Bez něj by se život zastavil.

Empedoklés (nar. kolem r.490 př.n.l.) tyto myšlenky sjednotil a tak vznikly čtyři pralátky, později též používán termín elementy²⁾, země, vzduch, oheň a voda. Tvrdil, že procesy probíhající v přírodě jsou vyvolávány slučováním a oddělováním čtveřice elementů, při nichž se elementy samy nemění a rozhodující je jejich poměr, který určuje, jakou látku vytvoří. Jako hnací sílu uvedl „Lásku“ a „Svár“³⁾. Láska elementy spojuje, Svár je odděluje.

Pro potřeby alchymie by to mohlo být postačující, nicméně Aristoteles (384-322 př.n.l.) tuto myšlenku ještě rozšířil, že elementy se mohou měnit. To znamená oheň na vzduch, vzduch na vodu, voda na zem a země na oheň... nebo

1) O velikém Kameni prastarých mudrců, in D. Ž. Bor Alchymický best., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 36-43 o symbolickém boji planet, který směřuje k vytvoření prastarého Kamene

2) Ibn Síná(Avicena), Kniha definic, nakl. Trigon, Praha str. 70. „Element je název prvního principu v subjektech. Elementem také nazýváme první objekt, který skrze změny stavu přijímají nějaké formy, čímž se vytvářejí nové bytosti. Živel jest jednoduché těleso, které jest podstatnou částí vesmíru, tak jako nebeské sféry a elementy. Element prvek a živel spolu úzce souvisí. V podstatě znamenají všichni tři zemi, vodu vzduch a oheň. Rozdíl je pouze v tom, z jakého hlediska jsou vzaty“.

3) Atalanta Fugines, Michaela Maier, nakl. Trigon, Praha 2006, str. 117.: „Svár způsobuje úpadek, láska pak plození. Stejným způsobem můžeme vidět souboj mezi ohněm a vodou. Oheň způsobuje vypaření vody, voda naopak oheň zhasí.“

změnit jednu z kvalit oheň (horký, suchý) na vzduch (horký, vlhký) a ten na vodu (vlhká, chladná) voda zase na zem (chladná, suchá) atd.

Pro alchymisty to znamenalo, že pokud je možné proměnit elementy, může se také změnit jejich vzájemný poměr, a tedy je možné provést i transmutaci.⁴⁾

Alchymisté však nepřijali Aristotelovu myšlenku, že v nějaké látce nemůžou současně existovat všechny čtyři elementy, naopak přijali Aristotelovu látku nebeských těles „aithér“ známější jako „kvintesence“ neboli „pátá bytost“. Aristotelovy názory alchymisté přijali bez velkých potíží, i když si je upravovali podle svých potřeb.

Takže elementům přikládaly větší důraz než Aristoteles kvalitám.⁵⁾

Kromě základní nauky o živlech se u Empedokla poprvé objevuje korpuskulární teorie hmoty, to znamená čtyři filosofické živly se skládají z částíček, elementárních korpuskulí, které jsou malé a nevnímátné, teoreticky dělitelné, ale neměnné.⁶⁾

Vedle řecké přírodní filosofie, která poskytla alchymistům pevný základ, že teoreticky je transmutace možná, se na formování alchymie podílel jeden nábožensko-filosofický směr.

Tento směr dominoval na Blízkém východu na přelomu letopočtů. Bylo to prolínání mysterijních náboženství a filosofie, židovské, křesťanské a pohanské.

Odborné prameny toto mystérium nazývají „gnose“, jedno z nejobtížnějších uchopitelných jevů v duchovních dějinách. Směřovalo to k poznání božstva, mohl to být i křesťanský Bůh, nikoli rozumovému, ale k nevědomému, extatickému popření smyslového světa a logického uvažování, takzvané „zavírání očí“, řecky „myein“ z něhož je odvozeno slovo mystika.

První kniha Mojžíšova vypráví o hadu, který pokoušel Adama a Evu, aby jedli ovoce ze zapovězeného stromu. Trest stihl všechny, had byl proklet, Adam s Evou vyhnáni z ráje s tím, že v potu tváře budou jíst chleba dokud se nenavrátí do země z níž byli vzati.

Ani alchymii se had nevyhnul a vstoupil do ní v podobě svinuté do kruhu, jako „úroboros“, had zakousnutý do špičky svého ocasu.

Tento symbol se vysvětloval jako alchymické dílo, které nemá začátek ani konec, nebo jako hmota, která se proměňuje během transmutace. V jednom z nejstarších vyobrazení úroba z helénistické doby, známém jako Chrysopeia (Výroba zlata), je uprostřed kruhu z hadího těla napsáno „ben to pan“ neboli „jedno je všechno“.

4) Luboš Koláček, Hledání kamene mudrců, nakl. Bollingenská věž, Brno 1991, str. 9-10, počátky a vývoj alchymické filosofie

5) Basilius Valentin, O velkém Kameni předků in D.Ž. Bor, Basilius Valentin, Alchymistický best., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 115.

6) B. D. Haage v knize Středověká Alchymie, nakl. Vyšehrad, Praha 2001, str. 20, kromě jiného píše i o korpuskulární teorii Anaxagory

Tento nápis, jenž se objevoval již v tehdejších gnostických spisech, měl pro alchymisty velký smysl. Vyjadřoval totiž jednotu světa, jednotu makrokosmu, což byl částečně celý vesmír, a mikrokosmu, člověka, tedy alchymisty samého.

Z gnostických kultů tak úrobos vstoupil do alchymie jako představa věčného koloběhu, sestupu ducha do tělesného světa a jeho návrat do absolutna, jeho konec a znovuzrození. Úrobos se stal symbolem i seriózních alchymistů v laboratořích, symbolem vypařování a kondensace.⁷⁾

Vedle filosofických nebo nábožensko-filosofických vlivů na zrod alchymie působily ještě praktické vlivy. V helénistickém Egyptě, jehož řemeslná výroba dosáhla mezi starověkými civilizacemi vysoké úrovně, byla tato dovednost duchovenstvem pečlivě střežena.

Odborníci různých profesí pro potřebu chrámů vyráběly šperky, rituální předměty z drahých kovů a jejich slitin, ozdobené drahokamy, polodrahokamy ať už pravými nebo napodobeninami, barevné pigmenty apod.

Nejen kněží, ale i samotní řemeslníci střežili tajemství svých řemeslných postupů. Ze zachovalých návodů zjistíme, že napodobování drahých kovů nebo drahokamů bylo běžnou a vědomou činností těchto řemeslníků.

Buďto měnili složení kovu v celém jeho objemu, kdy šlo o výrobu slitin obsahující drahý kov nebo se mu podobající a druhá možnost byla jen v povrchovém zpracování, kdy se méně hodnotný kov pozlacoval nebo postříbřoval. Někdy se dokonce méně hodnotný kov jen zbarvoval vhodnou sloučeninou.

Je tedy pravděpodobné tvrzení současných vědců, že egyptští řemeslníci znali Aristotelovo učení o možné přeměně živlů, tedy jednoho kovu v druhý a tím pádem tito starověcí řemeslníci nejspíš stáli u zrodu alchymie.

Jak se však Egyptané dostali k myšlenkám řeckých přírodních filosofů a především k Aristotelovi?

Zpočátku asi ne dobrovolně, ale když roku 332 př. n.l. Alexandr Veliký, žák Aristotelův, dobyl Egypt a přinesl na dobyté území i vlastní kulturu a pak za vlády jeho dědiců Ptolemaiovců, se Egypt stal helénistickým státem, kde se stará egyptská a řecká kultura prolínala.

Není třeba pochybovat, že vlivy z Mezopotámie, Sýrie a Palestiny měly na tomto dědictví také podstatný podíl. Takže počátky alchymie tu pravděpodobně sahají do doby kolem přelomu našeho letopočtu, i když s jistotou se to nedá tvrdit.

Každopádně alchymistům bylo vždy jasné, že zakladatelem a tvůrcem nauky byl Hermes Trismegistos.

7) Díky snu o Úrobovi formuloval Fridrich August Kekulé von Stradonitz kolem poloviny devatenáctého století vzorec benzenového jádra, zobrazeného jako šestiúhelník

Menethos autor z 3. stol. n. l. tvrdil, že Hermes je autorem 36 525 spisů, kdežto Jamblichos, který žil o šest století později mu připisoval 20 000 spisů, z nichž prý pouhý výtah tvořil 42 svazky.

Pro nás je však důležité to, že na počátku letopočtu se souhrn těchto moudrostí objevil jako Corpus Hermeticum, jehož tajuplný obsah byl znám jen zasvěceným a hermeticky uzavřeným.

Žádné prameny nám však neobjasňují, kdo to Hermes vlastně byl. Byl to člověk nebo Bůh? Thovt, egyptský bůh moudrosti a učenosti, řádů a zákonů, písma a řeči, lékařství a kouzelnictví, prý sepsal svoji učenost a tyto knihy svěřil chrámovým kněžím, kteří se je učili nazpaměť.

Proto Thovt patřil k nejvýznamnějším egyptským bohům, nebyl jen Velikým, ale Tříkrát nebo také Trojnásobně Velikým. A protože Řekové ho ztotožňovali se svým bohem Hermem, byl pro ně Hermes Trismegistos.

Podle knihy Viridarium Chymicum ze 17. století měl být Hermes králem Egypta. Ať tak nebo tak, záhadný Hermes byl považován za zakladatele alchymie a jeho spisy byly brány jako prubířské pro příští generace.⁸⁾

Kromě jiného mu alchymisté připisovali ještě dvě díla. Tabuli z Memfisu a Smaragdovou desku, o které se ještě zmíníme později.⁹⁾

Pro alchymisty byl ale Hermes důležitý také tím, že nejspíš jako první připravil xérion, volně přeloženo „hledané odnepaměti“, jemný prášek, jímž jde provést transmutaci. Arabský svět psal toto řecké slovo al-iksír, což nám je určitě povědomé jako elixír.¹⁰⁾

Díky tomuto prášku nebo-li elixíru lze provést transmutaci, zázrak. Tato Hermova znalost znamenala pro alchymisty, že to byl on, kdo stál u zrodu nebo spíše byl zakladatelem a otcem jejich nauky.¹¹⁾

S malou nadsázkou můžeme říct, že to co znamená Ježíš Kristus pro křesťanství, nebo Mohamed pro islám, to samé znamená tato ať už skutečná nebo mytická postava pro alchymii.

V každé literatuře, která byla použita k napsání této práce, nechybí zmínka o tomto zakladateli hermetické vědy a každý alchymista si byl vědom významu a důležitosti Herma jako zakladatele a svého předchůdce na složité cestě hledání kamene mudrců.

8) René Aleau, Hermés a dějiny věd, nakl. Malvern, Praha 2005, str. 159 píše: „Hermetická věda, umění a filosofie mu vděčí za své jméno a je řeckým ekvivalentem egyptského boha Thvota, který provázel duše mrtvých. Hermes pomáhá duším překonat zkoušky smrti, které předcházejí jejich návratu k nebeskému ohnisku a ke štěstí.“

9) Otakar Zachar, O alchymie a českých alchymistech, nakl. Cyrilo-Methodějská tiskárna, str. 55. Podobná deska z křižáckých válek se nacházela v ženevské katedrále, byla převezena do Paříže, kde se zjistilo, že to je obyčejné sklo a roku 1815 byla převezena zpět do Ženevy.

Tomáš Dacík, Alchymie, nakl. Cerm, Brno 1998, str. 13, píše, že do dnešní doby se zachoval pouze latinský překlad dělaný ovšem z opisu a to ještě nepůvodního. Neví se ani v jakém jazyku originál byl psán, protože tvrzení, že ve fěničtině, je považováno samotnými alchymisty za podvrch.

10) Carl Hermann Gravelius, Fontana Bernardi Reveleta O velkém fyzickém kamenu in D. Ž. Bor, Zázračná studánka h. Bern. z M. nakl. Trigon, Praha 2002, str. 222

11) Bernhard z Marku a Tarvis, Vo Hermesově filosofie in D. Ž. Bor, Zázračná stud. h. Bern z M., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 52.

IV. Arabští mistři

Arabský svět, který začal v prvních desetiletí sedmého století své výboje, si kromě jiných nauk přisvojil též helénistickou alchymii a tak později ovlivnil evropskou.¹⁾

Naproti tomu René Alleau považuje helénistickou alchymii za upadající a její literaturu za nuznou a pompézní. Úpadek řecké alchymie pak přisuzuje pomalému rozkladu sociálních struktur antického světa.

Jak dále píše každá změna hodnotového řádu je provázána modifikací logické soudružnosti vědeckých zobrazení vesmíru. Proto nemůže být alchymistické literární zpracování alexandrijského (helenistického) hermetismu směřováno s islámskou alchymistickou gnozí, která představovala universální syntézu.

To je ale trochu jiný pohled na to, kým byla arabská alchymie ovlivněna, protože dál pokračuje, že prvními mistry islámské alchymie byli Peršané a to mezi roky 750 až 800. Předek dynastie Abbásovců, jenž tehdy vládnul, nesl dědičný titul velkého kněze buddhistického chrámu v Balchu.

V tomto chrámu se uchovaly řecké a křesťanské nestoriánské tradice, stejně jako tradice zarathuštrovské a manichejské. Tato uvedená složitost přínosů a vlivů učinila z arabské alchymie esoterickou a iniciační gnozi takové šířky a hloubky, že by bylo velkým omylem ji srovnávat s alexandrijským hermetismem.²⁾

Jak je vidno Alleau se rozchází téměř se všemi ostatními autory, kteří jsou v této bakalářské práci zmíněni, a píše, že poznatky které byly předány křesťanskému středověku, nenesou znaky řecké ani egyptské literatury. Byla-li arabská alchymie podrobena převážně íránskému vlivu, pak je to Írán, kdo představoval strážce esoterických tradic a jejich původ je patrně mezopotamský.

Asi by bylo velmi zajímavé věnovat se tomuto rozporu mezi tradičním pojetí vlivu na arabskou alchymii a tím co píše Alleau, ale to není cílem této práce a proto se vrátíme na cestu, která je všem stejná. René Alleau dále už v souladu s ostatními píše, že za svou mimořádnou pověst, již si udržela během celého středověku, pak vděčí arabská alchymie Geberovi (Abú Abdalláh Džábír ibn

1) „Na řecko-alexandrijskou alchymii navázali alchymisté byzantští, syrští a především arabští.“ Luboš Koláček, Hledání kamene mudrců, nakl. Bollingenská věž, Brno 1991, str. 26

2) René Alleau Hermes a dějiny věd.nakl. Malvern, Praha 2005, str. 56

Hajján al-Súfi), králi Arabů a vládci filosofů. Jeho narození bývá situováno přibližně kolem roku 730 až 804.³⁾

Stejně jako jeho předchůdci i on psal o čtyřech živlech (oheň, voda, země, vzduch) a čtyřech kvalitách (horko, sucho, vlhko, chladno), jež jsou základem všeho. K nim je přidán v přírodě pátý princip a to jednoduchá substance. Substance je viditelná ale nehmotná.

Je schopná zaujímat jakýkoliv tvar, všechno je v ní a všechno je z ní stvořeno a vše se do ní zpět rozplývá. Je to prach a jeho barva je tak trochu bělavá, a když na to svítí slunce, stává se zářícím a viditelným, nelze se jí dotýkat a nikdo nemůže vlastní rukou zacházet se substancí.

Když se kvality spojí s hmotnou substancí, vzniknou sloučeniny prvního stupně totiž horko, chlad, vlhko a sucho. A vždycky dvě z nich teprve tvoří základní živly, takže například oheň je horko a sucho plus hmotná substance.

Džabir ještě každému kovu připsal dvě základní kvality vnější a vnitřní. Olovo bylo zvenčí studené a suché, zevnitř horké a vlhké. Aby každý kov obsahoval všechny čtyři kvality, ať už zvenčí nebo zevnitř, musely se do něj dostat a to pomocí rtuťi a síry.⁴⁾

Proč rtuť a síra? Protože obě vznikly v nitru země a z nich pod vlivem planet vznikly všechny kovy. Oba tyto kovy spolu sice reagují, ale nevzniká žádný kov, ale rumělka a proto doplňuje svou teorii o principy, to znamená čistá rtuť a čistá síra.

Čím čistší tyto složky jsou, tím ušlechtlejší kov. Vznikl však problém, jak dosáhnout toho, aby nebyly obyčejné, ale čisté.⁵⁾

Džabir (jako i ostatní autoři, budeme ho považovat za skutečnou postavu) si pomohl magickými čísly. Nadpřirozeno, ať už v osobách božstev, v podobě planet nebo magických čísel dokládá, jakými křivolakými cesty se alchymie ubírala.⁶⁾

3) Alchymie nauka mezi snem a skutečnost, nakl. Academia 2007 na straně 135, V. Karpenko, cituje an-Nádímův text: „Mnozí učenci a starší cechu knihkupců praví, že tento muž, míním Džábira, vůbec neexistoval, zatímco někteří z nich říkají, že pokud existoval, nenapsal nic jiného než Knihu Slitování a ony knihy, napsali jiní a potom připsány jemu...“ dál píše, že není jednoznačně prokázáno, zda Džabir byl skutečná postava. René Allaue na str. 57, Hermes a dějiny věd, dochází k stejnému názoru, přesto však se rozhodnul ve své knize o něm psát jako o skutečné postavě a souhlasí s Berthelotem a Corbinem, že jeho díla nemůžeme připisovat jen jednomu člověku. Stejně tak i V. Karpenko a H. Schreiber došli k tomuto závěru

4) Zvláštní traktát Bernharda z Treviru, O kameni mudrců, in D. Ž. Bor, Zázračná stud. h. B. z M., nakl. Trigona, Praha 2002, str.274, 275.

5) Jeden z největších učenců, ale i alchymistů Isaac Newton věnoval těmto pokusům mnoho času. Poznámky, které po sobě zanechal, jsou však tak rozsáhlé, že dodnes nejsou všechny zpracovány. V. Karpenko, Alchymie mezi snem a skutečností, nakl. Academia, Praha 2007, str. 456.

6) Hermann Schreiber, Dějiny alchymie, nakl. Brána, Praha 2009, str. 72 a 73.: „Přitom je zcela pochopitelné, že při chaotickém způsobu psaní arabských jmen se Džabir zaměňuje třeba s Džabirem ibn Aflahem, astronomem a matematikem ze Sevilly. Geberův(Džabir) korpus, tedy alchymistovi Geberovi připisované dílo, podle profesora dr. Guido Jüttmera z berlínské univerzity zahrnuje větší i méně obsažené sbírky různých autorů, v nichž jistou roli hrají teologické otázky, ale především čísla a číselné kombinace...“ Hermann Schreiber naznačuje, že náš uvedený Džabir se magickými čísly možná ani nezabýval

V Knize abstrakce od Džabira je citát platný dodnes: „Budeš li pracovat s největší pílí a budeš-li dlouhodobě a usilovně meditoval pak dosáhneš všeho, ale bez toho nikoliv. Kdo prakticky nepracuje a nedělá pokusy, nedospěje nikdy k úspěchu. Je správné znát obor od začátku do konce se vším, co patří a co vede k jeho vysvětlení.“⁷⁾

Jak jde vidět Džabir skutečně hledal a byl to učenec, který i několikrát pokusy opakoval a neomezoval se jen na minerální látky, ale i rostlinné a živočišné.

Nebyl jediný a ani první, kdo se zabýval sublimací, tavením a destilací a rozvíjel pravou energetiku duše světa, to znamená, že nedokonalost kovů je důsledkem vnitřní nerovnováhy.

Nic vědecky absurdního, jak už bylo řečeno několikrát předtím. Prostě a jednoduše kovy „nízké“ svým prvotním zrozením, vinou nečistoty matric a nahodilých vlastností, které na ně působily v jejich přirozeném prostředí, se mohly stát „vznešeným“ prostřednictvím usmrcení a zmrtvýchvstání.

Z toho vyplývá, že pro jejich zušlechtnění je nezbytné umění a druh zrození a díky tomu vznikne universální Lék.

Z Džabirových resp. jemu připisovaných spisů se usuzuje, že znal změkčování a techniku legování a prý jako první vyrobil destilací kamence kyselinu dusičnou a z lidské moči získal salmiak.⁸⁾

Dalším učenecem arabského světa byl Zakarija-ar Rází (Rhazes). Narodil se v roce 864 v Ghazze blízko Teheránu a zemřel okolo roku 932.⁹⁾ Rhazes, rozdělil látky do tří tříd. Živočišné, rostlinné a zemité. Zemitou pak vyčlenil na duchy, těla, kameny, vitrioly, boraxy a soli. Duchové (těkavé látky) byli čtyři, rtuť, salmiak, arzén a síra. Těl (kovů) bylo sedm zlato, stříbro, železo, měď, cín, olovo a čínské železo (harsini).

Ar-Rází byl první, kdo se pokusil podle jistých hledisek rozřadit všechny tehdy známé látky. Další systém se v chemii objevil až v 19. století v podobě periodické soustavy. Sepsal i všechny druhy chemických nádob, přístrojů a zařízení, jež se v té době používala, a která téměř beze změn prošla do laboratoří evropských alchymistů.¹⁰⁾

Arabská alchymie vyvrcholila pracemi Džabira a ar-Rázího a stejně jako u jejich předchůdců, zrodila se teorie, kterou se pokoušeli ověřit v praxi. Nikdo neuspěl a práce alchymistů se uzavřela v bludném kruhu.

7) Citace z knihy O obtížnosti alchymie a konečné harmonické shodě od Theobalda von Hoghelande Mittelburgensis, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 17.

8) H. Schreiber na str. 74, Dějiny Alchymie, nakl. Brána, Praha, 2009.

9) ...“Rasis proslul především svými pojednáními o spalničkách a neštovicích. Pokud jde o ty druhé, byl první, kdo je identifikoval a také úspěšně léčil.“ Peter Marschall, Kámen mudrců, nakl. BB/art, Praha 2004, str. 200.

10) Jeho alchymistická díla, čistě předchemická, se zmiňují o přípravě kyseliny sírové, zinku, pálenky, kamenců (kterými byly ve skutečnosti sírany) a soli. René Allaeu, Hermés a dějiny věd, nakl. Malvern, Praha 2005, str. 59

Přesto teorie alchymistů byly všeobecně přijímány do důsledků i s vírou v možnost transmutace. Jen zřídkakdy se našel pochybovač, který své pochybnosti otevřeně vyslovil.

Jedním z mála byl známý Avicenna.¹¹⁾ I on věřil v teorii rtuti a síry, i když ve svých bádáních je opatrnější než jeho předchůdci nebo současníci. Kovům přisuzuje stejný základ, protože prý všechny přecházejí při tavení ve rtuť nebo v ono něco.

Není to nic nelogického, když roztavené kovy jsou si opravdu hodně podobné a mají i mírnou podobu se rtuť.¹² Přesto Avicenna snahu alchymistů o transmutaci zavrhuje, když píše o zdařilých napodobeninách.¹³⁾

11) Lékař, filosof a básník, narozen roku 980 nedaleko Buchary, zemřel roku 1037. V. Karpenko, Alchymie nauka mezi snem a skutečností, nakl. Academia, Praha 2007, str. 154.

12) Alanus de Insulis, Poučky filosofa Alana o filosofickém kameni in D. Ž. Bor, Alchymist. best., nakl. Trigon, Praha 2002, na str. 245 píše: „Je totiž mnohem snadnější destruovati těla a tím změnití jejich formy, nežli opačně. Vždyť ostatně často vidáme, že například měď přijme Tinkuru zlata čímž z ní vznikne orichalcum, a obdobně z olova vzniká cerusa (běloba olovnatá), nebo minium (suřík červený) a z minia pak sklo, přičemž substance olova zůstává zachována.“

13) Peter Marschall, Kámen mudrců, nakl. BB/art, Praha 2004, str. 203.

V. Alchymie v Evropě

Alchymie v arabském světě upadala a nic to neměnilo na tom, že připravila řadu nových sloučenin a zdokonalila řadu přístrojů. Soumrak arabské alchymie byl neodvratný a alchymie našla svou úrodnou půdu v latinské Evropě.

I začátky evropské alchymie mají své otazníky. Především proč evropská alchymie nastupovala v Evropě s tisíciletým zpožděním ve srovnání s helénistickým světem a proč oklikou přes arabský svět, když řečtina byla Evropě bližší?

Odpověď najdeme v historii. Římské impérium se začalo otrásat v samotných základech. Roku 410 n. l. Alarich v čele Vizigótů dobyl Řím, respektive o pár let později Odoaker v čele Germánských kmenů zde vyhlásil své království.

Pohyb Hunů, který vyvolal následnou reakci stěhování národů a formování státních útvarů vedlo ke změně jak kulturního, tak společenského a politického dění v Evropě. Další a nejdůležitější věcí bylo šíření křesťanství, které zasáhlo do každodenního života člověka.

Jedny státy se hroutily, jiné vznikaly a to ovlivnilo jak kulturní, tak i hospodářských život. V dobách změn, zmatků a válek řemesla a vzdělanost upadala, takže raný středověk zrovna přírodním vědám nepřál.¹⁾

Vyskytlo se jen několik výjimek. Například spis mnicha Theophiluse Presbytera O rozličných dovednostech. První část knihy pojednává o barvách, druhá o práci se sklem a třetí s kovy.²⁾

Theophilus například psal, že je třeba mít tříletou kozu, nechat ji tři dny hladovět a čtvrtý den ji začít krmit kapradím. Po dvou dnech této diety se má po dvě noci sbírat kozí moč a v ní pak železo zakalit. Podobný úspěch přináší i moč zrzavých chlapců. Je to prý lepší než zakalovat ve vodě.

Theophilus měl pravdu i když nevěděl proč. V moči jsou totiž organické sloučeniny a při ponoření rozžhaveného předmětu do ní, se povrch nauhlikuje a železo má větší tvrdost. Nezávisí to však na stáří kozy ani na barvě vlasů dětí. To už byla pověra, typická pro středověk, kdy se praxe mísí s tajemnem.

V dalším anonymním rukopisu Mappae clavicula se nachází 294 návodů jak pracovat s různými kovy, jak vyrábět barvy a sklo. Jednalo se o staré egyptské

1) L. Koláček, Hledání kamene mudrců, nakl. Bollingenská věž, Brno, 1991, píše: „K prohloubení kulturních styků Evropy s Východem došlo za křížáckých válek, které trvaly od 11. stol. do 13. stol. Nové myšlenkové proudy napomáhaly šíření vzdělanosti a s ní i alchymie. Arabská vzdělanost se do Evropy dostávala dvěma cestami. Ze Španělska, kde po jeho částečném dobytí nazpět na Maurech vznikla v Toledu proslulá překladatelská škola. Druhá cesta arabské vzdělanosti vedla do Evropy přes jižní Itálii a Sicílii kde se uplatnil vliv byzantského panství.“

2) Autorem je pravděpodobně Roger z Halamrshausenu, benediktinský mnich. Uvedené dílo měl sepsat někdy mezi lety 1100 a 1140. Soudí se, že si byzantské jméno Theophilus zvolil jako projev uznání zručnosti byzantských řemeslníků. V. Karpenko Alchymie mezi snem a skutečností, nakl. Academia, Praha 2007, str. 61.
René Alleau, Hermés a dějiny věd, nakl. Malvern, Praha 2005 na straně 60. píše, že se v žádném případě nejedná o alchymistický spis, ale chemický a dokazuje to, že toto umění bylo známo západním řemeslníkům dávno před tím, než byly pořízeny první překlady arabských děl

návody, takže řemeslníci měli na čem stavět, jen šlo o to, o jaké výrobky hospodářsky poničená Evropa měla zájem.

Praktický svět řemeslnické dílny se spojil se světem pověr a tajemných bytostí, jako andělé, ďábel, vodníci, víly, čarodějnice, polednice ale třeba i bazilišek. Nad tím vším však bděl bůh.

V díle O obtížnosti alchymie a konečné harmonické shodě se píše: „Obdobně píše Alphidius: 'K tomuto vědění nedospěješ, dokud kvůli Bohu neočistíš svou mysl tak, aby Bůh poznal, že tvá mysl je pokorná.' A sv. Tomáš: 'Tvému Dílu necht' předchází předsevzetí, že budeš žít s Bohem v míru, abys dospěl ke zdárnému konci.'“³⁾

S tím však souvisí pochybnost, jak je možný, že „nevěřící“ u kterých se pravá křesťanská zbožnost nevyskytovala, mohli být ve svém vědění tak zkušení a úspěšní?

Na to odpověď nejdeme ve stejné knize: „Těmto lidem nechyběla zbožnost a naopak byli obdařeni ctnostmi, neboť se distancovali od špatností, jak to ostatně lze vidět z Geberových knih i z jiných. Vždyť víme, že i dnešní Turci mají více zbožnosti, neboť s velkou úctou stavějí své chrámy, uctívají posvátná místa a vůči nuzným a zbídačeným lidem projevují větší bratrskou lásku nežli většina křesťanů. Není tudíž divu, že Bůh, jenž posuzuje skutky lidí dle jejich úmyslů, odměňuje je skvělými vítězstvími a nejvznešenějším poznáním všeho...“

To je odpověď na to proč knihy a názory arabských alchymistů byly přijímány beze zbytku a pochybností. Proto se mohla arabská alchymie vyvíjet v Evropě, aniž by u „zasvěcených“ vyvolávala námitky a odpor.

Stejně jako se rozvíjela alchymie, rozvíjela se i řemeslná výroba, o jejichž výrobky z drahých kovů byl rostoucí zájem, Tak se začaly znovu vynořovat dvě otázky, zda jde drahé kovy uměle vyrobit a zda vyrobené zlato nebo stříbro je stejně hodnotné nebo dokonce to přírodní předčí.

A znovu se začaly stále častěji vyskytovat rukopisy a návody o tomto tématu. Liber Hermetis, překlad arabské knihy, jejíž originál se nedochoval, hájí alchymii proti pochybovačům a to formou výhrad a odpovědí na ně. První argument, že kovy jsou dílem přírody, jsou přirozené, kdežto lidské dílo je umělé a nikoli přirozené, je vyvrácen na příkladu ohně z blesku a vzduchu.

Vykřesaný oheň je stejný, jako oheň, který vznikne při blesku a umělý vzduch připravený varem je stejný jako přirozený okolní vzduch. Některé plyny, jako oxid siřičitý, odporně štiplavý a zapáchající, byl stále považován za vzduch, takže tento argument v klidu a bez potíží obstál.

Další argument svědčící pro alchymii zněl, že naroubovaný strom je stejný jako přírodní. Strom po roubování je transmutován, vylepšen a zdokonalen, takže v učených debatách se transmutace už nevztahuje jen na kovy.

3) O obtížnosti alchymie a konečné harmonické shodě, Theobald von Hogheldne Mittelburgensis, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 12. To samé se píše v knize Azoth. O stromu neboli linii života, Paracelsus, nakl. Půdory, Praha, 2007, str. 11

To stejné jako o roubovaném stromu se píše i o přírodních včelách a pěstovaných včelách, neboť v obou případech jsou to včely, jak se o tom zmiňuje Aristoteles.

Ten vznik života vysvětluje jak pohlavní cestou, tak i samovolně, to znamená, že někteří živočichové mohou vzniknout z určitých druhů hmot.

Vši vznikají z rozkládajícího se masa, včely z dobytčího, zatímco vosy z koňského a podobné názory byly ve středověku obecně přijímány s naprostou vážností.

Autor Liber Hermetis pak na závěr tohoto argumentu píše, že umělou cestou je možné dospět k produktům, které jsou ve své podstatě shodné s přírodními. Stejně tak je to i se zlatem.

Spis Liber Hermetis pořízený kolem poloviny 13. století se stal mostem mezi arabskou a evropskou alchymii a z toho se pak rozvinula široká debata mezi tehdejší vzdělanou evropskou elitou.

Jedním z prvních byl dominikánský mnich Albert Veliký, který se narodil koncem 12. století.⁴⁾ Jeho osoba byla opředena mnohými legendami a patří k nejtajemnějším postavám své doby. O jeho mládí se neví téměř nic. Roku 1222 se zapsal na univerzitu v Padově a rok později vstoupil do kazatelského řádu.

Působil jako učitel na různých řádových školách a aby získal lepší uplatnění, opustil Štrasburk, a začal studovat na nejprestižnější univerzitě té doby a to v Paříži. Lepší postavení získal až roku 1248, když mu v Kolíně byl nabídnut čestný postup v řádu a tak se stává převorem německé řádové provincie, což bylo spojeno se značným příjmem.

Na svých cestách jako významný církevní hodnostář navštěvoval dílny řemeslníků, hutě, doly a studoval všechny dostupné přírodovědné prameny od Aristotela po židovské filosofy. On pak všechny své poznatky shromažďoval a zdokumentoval, jak tehdejší stav přírodních a technických věd, tak i alchymii.

I přesto, že osobně navštívil laboratoře alchymistů v Paříži a Kolíně nad Rýnem, sám se Velkému umění zřejmě nevěnoval. Albert kolísal ve svých názorech na alchymii a na transmutaci, že se dnes přesně neví, čeho byl vlastně zastáncem.⁵⁾

Na jedné straně pod vlivem Aristotelovým byl zastáncem možnosti přeměny kovu na zlato, na druhé straně spisy Aviceny ho od této možnosti odrazovaly.

4) Podle L. Koláčka, Hledání kamene mudrců, nakl. Bollingenská věž, Brno 1991, to byl španělský hrabě Albert z Bollstädtu (1193-1283), zvaný Albertus Magnus, filosof, theolog a dva roky řezenský biskup. H. Schreiber, Dějiny Alchymie, nakl. Brána, Praha 2009, str. 89. píše, že spojitost s rodem Bollstädt nelze prokázat stejně jako rok narození. Sám ho nazývá Albertem z Lauingenu, protože tam se narodil. Schreiber na str. 91., se dále zmiňuje o tom, že zbavil biskupství řezenské dluhů (panovalo všeobecné přesvědčení o jeho zvláštním vztahu k mincím a číslicím), ale nezmiňuje jeho titul biskupa.

5) Peter Marschall. Kámen mudrců, BB/art, Praha 2004, str. 245.

Ve svých spisech se vyjadřoval o alchymii tak rozporně a mlhavě, že mu to paradoxně vyneslo pověst jednoho z nejdůležitějších alchymistů středověku, jenž se stal příkladem středověkého učence, který kolísal.

A není divu, protože při tehdejší úrovni znalostí se skutečně některé procesy mohly zdát jako transmutace, jindy se umělé zlato tak odlišovalo, že rozdíl nemohl takovému odborníkovi, jako byl Albert, ujít. Albert se zhostil této otázky alibistickou odpovědí, že jen Bůh a andělé mohou vědět, co je v moci démonů.

Od Aristotela a arabských učenců se přiučil znalosti sedmi kovů, jejich ztuhnutí vlivem silného chladu a přimíchání rtuti, coby základ kovů. Albert však zjistil ještě něco nového, že spolu reagují jen některé látky. Tuto schopnost vzájemně reagovat nazval termínem afinita a toto označení se v chemii používá až do dneška.

Albert Veliký (Magnus) mimo jiné prohlásil: „Ze stříbra vznikne zlato snadněji než z ostatních méně vzácných kovů, protože v případě stříbra není třeba měnit nic než barvu a váhu, a právě proto se tak děje bez zvláštního úsilí.“ Albert Magnus tedy spatřuje těsné příbuzenství mezi vzácnými kovy, a možná předvídá tabulku prvků.⁶⁾

Dalším učencem byl františkánský mnich a současník Alberta Velikého, Bacon. Zázračný doktor, jak ho přezdívali, studoval v Paříži a na Oxfordu a své zájmy dělil mezi teologii a přírodní vědy. Věnoval se chemii, fyzice a astronomii.

Jeho nejznámějším spisem je Zrcadlo alchymie (Speculum alchimiae), ve kterém se snaží najít červený elixír, jak nazýval kámen mudrců. Protože prý všechny kovy jsou utvořené ze rtuti a síry, musí být z těchto látek i elixír a protože z normální rtuti a síry vzniká látka červené barvy (rumělka), musí mít tuto barvu i elixír.

Bacon upozoroval, že v přírodě se vyskytují „těla“ (sloučeniny), v nichž jsou prý oba počátky spojeny už v žádaném poměru, zahuštěny a svázány podle náležitých pravidel. Doporučuje taková „těla“ vyhledávat, čistit a ověřovat poměr složek. Poměr dvou složek má rozhodující vliv na vlastnosti výsledné sloučeniny.⁷⁾ Karpenko se domnívá, že jestli měl na mysli reagující prvky, tak jeho závěry předběhly dobu o téměř šest století a byly to závěry chemické, ne alchymistické.

Španěl, Katalánc, Arnold z Villanovy, byl dalším mužem, který se zlatým písmem vepsal do dějin alchymie. Studoval v Neapoli, Montpellieru a Barceloně, aby se nakonec stal lékařem, alchymistou a uznávaným věštcem.

6) H. Schreiber, Dějiny Alchymie, nakl. Brána, Praha 2009, str. 91.

L. Koláček, Hledání kamene mudrců, nakl. Bollingenská věž, Brno 1991, str. 29. píše, že Albert Magnus ve svých spisech popisuje přípravu žiravého drasla, chemické složení rumělky, antimonové běloby, suříku atd.

7) Joachim Tranckius, Rozhovor o Kamene mudrců in D. Ž. Bor, Zázračná stud. h.B. z M., nakl. Trigon, Praha, 2002, str. 182

Kromě jiného si zneprátelil nejmocnější a nevlivnější instituci tehdejší doby, církve, a to tím, že prohlásil papežské buly za pouhá lidská díla, a dále hlásal, že prokazování milosrdenství má větší cenu než modlitby nebo poslouchání mší.⁸⁾

Není tedy divu, že byl několikrát vězněn, ale díky mocným zastáncům zase propuštěn. Dokonce byl odsouzen k smrti na hranici, ale náhoda tomu chtěla, že papež Bonifác VIII, jeden z jeho nejúhlavnějších nepřátel onemocněl a mrtvý lékař by mu jistě neprospěl tak jako živý.

Proto ho k sobě v tichosti povolal a úspěšný lékař kromě jiného dostal od papeže hrad v Anagni. Zajímavé na tom je, že roku 1303 byl papež Bonifác VIII na tomto hradu uvězněn francouzským králem Filipem Sličným.

Pout' Arnolda nakonec skončila na moři, když loď, na které cestoval, ztroskotala.

Arnold ve svých traktátech zdůrazňoval především studium přírodních věd a bádání. Radil panovníkům, aby svým novorozeným dětem věšeli na krk smaragd, který je uchrání před padoucníci. Pro méně bohaté pak doporučoval korál, nebo nemocným přivazovat na nohy žabí stehýnka, nebo orlí drápy a podobně. Údaj o tom, co to mělo léčit, však už chybí.

Magický talisman považoval Arnold též za výborný způsob k léčení. Universální talisman měl být z nejčistšího zlata, roztaveného do tvaru pečetě, a to v době kdy je Slunce ve znamení Berana.

Pak se mají nad ním pronášet žalmy a to zase v té stejné době, nebo když je měsíc ve znamení Raka nebo Lva. K tomu se musí na jednu stranu vyrýt obraz berana a po obvodu napsat „arahel Juda V a VII“ (Slovo se stalo skutkem) a k tomu ještě připsat „Alfa a Omega a svatý Petr.“

Byla to doba zařikávačů a mastičkářů, čemuž bychom se dnes mohli jen smát, pokud naše nahlížení na svět by bylo tak rozdílné. Ale kolik lidí dnes pravidelně čte horoskopy a řídí se jimi anebo kolik lidí nakupuje výrobky podle reklam, které nás obklopují a o kterých víme, že jsou lživé.

Stejně jako zaručené léky a různé preparáty na hubnutí a růst vlasů nebo zaručené metody jak se zbavit návyku na kouření, dokazují, že rozdíl mezi myšlením lidí předešlé doby a současné, není zas tak velký, jen metody se mění.

Ale vraťme se k Arnoldu z Villanovy, který byl pokládán za osvícence své doby, a který se pokoušel o exaktnější přístup. Ke cti mu musíme ale přiznat, že často volil jednodušší formy léčení, jako používání heřmánku proti bolestem zubů, na zažívací potíže pak „aqua ardens“, vodu živou neboli alkohol a dost často opium.

8) V. Karpenko, Alchymie dcera omylu, nakl. Práce, Praha 1988, str. 109.

Alchymisty byl tolik ceněn, protože napsal taková díla jako Poklad pokladů, Růžová zahrada filosofů a Největší tajemství všech tajemství, což byly určitě slibné názvy jeho spisů, které se staly inspirací pro příští generace.

Arnold se domníval, že byl osvícen poznáním všech tajemství známých jeho předchůdcům, jako byl Platón, Aristoteles a ostatní filosofové a učenci. Ujistil čtenáře, že nic před nimi neskryje, ale zároveň dodává, že mnohé je přístupno jen zasvěcencům.⁹⁾ Takže čtenáři a dokonce adepti nebo mistři Umění se celé věky snažili najít moudrost, která tam nebyla.

Arnold nebyl vůbec objevný, jen opakoval to, co jeho předchůdci. Rtuť a síra jsou zase nejdůležitější složky při výrobě zlata nebo stříbra. K tomu dodává různé poměry kovů a nakonec přidává rtuťovou tekutinu. Co je tato tekutina zač a jak se vyrábí, už Arnold nevysvětluje.

Další jeho pokusy byly podobné pokusům Džabira a mnoha dalších alchymistů před ním. Arnold jako první nejspíš postřehl jedovatost oxidu uhelnatého, ale tento velmi praktický postřeh nevzbudil tolik ohlasu u jeho čtenářů, jako jeho postupy k nalezení toho nejvzácnějšího, co řada jiných hledala před ním a po něm.

Jedním z dalších pozoruhodných mužů této doby byl františkánský mnich Raymond Lully. Skutečný Lully nebyl alchymista. Jeho alchymistické spisy pod jménem Ramóna Lully jsou psány pseudoautory.

Stejně jako u jeho předchůdců Alberta Velikého a Arnolda z Villanovy se vynořila spousta spisů Pseudoalbertů a Pseudoarnoldů v rozmezí několika set let. I u této velké postavy alchymie tomu nebylo jinak.

Skutečný Lully vyrůstal na dvoře krále Jakuba I. Aragonského, kde zastával úřad senešála, tedy byl druhým nejmocnějším mužem království. Kolem roku 1263 mizí ze scény a vydává se na cestu náboženské mystiky. Jeho obrácení k duchovním sférám je tak jako i v jiných případech opředeno legendami.

Jednou z variant jsou jeho vize o ukřižovaném Ježíši Kristu a ta druhá podle abbé Du Frenosy to byla láska k Ambrosii de Castello, která onemocněla rakovinou. Abbého romantické líčení mělo však větší úspěch u veřejnosti než ta první možnost.

Během deseti let Lully studoval filosofii, logiku, medicínu, astrologii a také arabštinu a hebrejštinu. Myšlenka obrátit muslimy na křesťanství ho vedla na misijní cesty po Středomoří a severní Africe.

Tehdy ho prý napadlo využít svých alchymistických znalostí a vyrobit dostatek zlata k financování války s muslimy.

Důležité je, že po sobě zanechal prý 290 spisů¹⁰⁾, mezi které patří ten nejdůležitější Ars Lullica.

9) Obdobně píše i jiní autoři viz. Basilius Valentin, O velkém Kameni předků, Bernhard z Marku Vo Hermesově filosofiji.

10) V knize Alchymie mezi snem, nakl. Academia, Praha 2007 a skutečností na str. 187-192, Vladimír Karpenko připisuje tato díla pseudoautorům.

Tento učenec chtěl shromáždit veškeré vědění lidstva a zpracovat ho co možná dostupnou formou a tím měly být stroje vědění. Tyto stroje se nezachovaly a známe je jen z popisů.

Dnešní scénáristi a filmaři dost často ve svých dílech používají právě tohoto stroje, jako zápletku a klíče k rozšifrování věci budoucích. Tyto stroje měly mít disky rozdělené na segmenty, z nichž každý měl mít svůj význam, a který se pro jednoduchost symbolizoval písmenem. Jak se propojené disky jakýmsi mechanismem navzájem otáčely, vznikaly různé kombinace písmen, které poskytovaly jistou informaci.

Nejdokonalejší zařízení „figura universalis“, mělo mít čtrnáct disků a podle dnešních odhadů by bylo schopno vytvořit asi osmnáct kvadriliónů různých kombinací. Jak ale tyto stroje měly vypadat, neví dodnes nikdo.

Dnes už můžeme říci, že skutečný Lully nebyl alchymista, ale přesto pod jeho jménem se vydal další spis a to Testament.¹¹⁾ V tomto díle jsou převzaty už klasické názory a postupy jeho předchůdců.

Otázkou zůstává, kdo byl Pseudolully nebo kdo byli tito pseudoautoři, kteří se vydávali za někoho jiného. Profesor Pataie a řada historiků se v případě Pseudolullyho přiklání k názoru, že to byl Žid.

Ve Španělsku žilo mnoho židů a konkrétně ve městě Taregga, odkud Lully pocházel se nacházela ve 14. století velká komunita židů. V době kdy ve Španělsku narůstal katolizační tlak, židé dost často konvertovali ke křesťanství. „Morrano“, konvertovaný žid, byl vždy považovaný za nedůvěryhodnou osobu a že přestoupil na křesťanství jen formálně.

Je proto pravděpodobné, že v tomto případě byl autorem žid nebo dokonce větší počet autorů, ale jednoznačná odpověď na to neexistuje.

Dějiny alchymie Raymondem Lullym samozřejmě nekončí. Mezi 12. a 15. stoletím evropská alchymie vrcholila. Po úvodním období překladatelů, kdy se Evropa s alchymii seznamovala, následovalo období kompilátorů.

Ti jako například Albert Veliký shromažďovali fakta a nezaujímalí stanoviska a pak přišli na řadu ti, co se pokoušeli alchymii rozvinout.

Protože nebylo co rozvinout, alchymie se tak dostávala do slepé uličky. Od Džabirovy teorie rtuti a síry nebylo co vyvíjet a tak se stalo, že pozdější autoři se nelišili přesvědčením, že staří Mistři znali všechna tajemství a proto je nutné hledat ve starých spisech.¹²⁾

11) „Mezi nejlepšími autory, kteří pojednávají o tajemstvích přírody a o skryté filosofii, je to ze starších Hermes a Morienus, z nových je to hrabě Bernhard a R. Lullius, jichž si velice vážím, neboť to co napsali oni, to neřekl dosud nikdo. Necht' milovník Umění čte Testamentum a Codicillum a at' věří, že právě odtud získá velký poklad.“ Johannes d'Espagnet, Tajemné dílo hermetické filosofie in D.Ž. Bor, Alchymický best., nakl. Trigon, Praha 2007, str. 250

12) „Věť také, že jsem multiplikací v sedmi knihách našel, totiž In Magno Rosario, In Magnis Pondestis, In Trstamento Pythagore, In Turba, In Moriene, In Avicena... a v jinech pak starých knihách.“ Bernhard z Marku a Tarvis, Vo Hermesově filosofiji in D.Ž. Bor Zázračná stud.h. Bern z M., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 143.

Vše poukazovalo k tomu, že alchymie spěje ke svému konci. Přesto však žila dál ještě téměř čtyři století po smrti Raymonda Lullyho a klidně můžeme říci, že má své pokračovatele i v dnešních dnech.

VI. Smaragdová deska a kámen mudrců

Na předešlých stránkách jsme se zmínili o Smaragdové desce, těžko srozumitelné, ne však pro alchymisty.

Text této desky, z latiny a němčiny přeložil velmi zdařile, a to nejen podle úsudku Otakara Zachara, do češtiny Bavor Rodovský. „Co nahoře je také dole k činění divů jedné věci. A jakož všechny věci byly od jednoho, rozmýšlením jednoho, tak všechny věci byly narozeny od této jedné věci spojením. Otec jeho jest slunce, matka měsíc. Nesl to vítr v břiše svém. Země jest krmice její. Otec tajemství je tento.

Mocnost jeho jest dokonalá, bude-li obrácena od země, oddělíš zemi od ohně, subtilné od hrubého, lehounce s velikým vtípem. Stupuje od země do nebes a zase dolů zstupuje do země. Obejmeš moc svrchních i spodních věcí. Tak budeš mít slávu všeho světa. Protože odejdi od tebe všeliké zatemnění, teďky jest vši síly síla silná, nebo přemůže každú věc subtilnou a každú věc tvrdú pronikne. Tak svět stvořen jest. Tuť budou přípravy rozličné, jichžto způsob teď jest, protož nazván sem Hermes Trismegistos, majíc tři částky filosofie všeho světa. Naplněno jest, jakž sem řekl o připravení slunce.“¹⁾

Tento záhadný text se snažili vyložit a musíme dodat, že neúspěšně, alchymisté již od začátku 13. století. Kromě rozluštění tohoto textu se však objevila i otázka autorství těchto slov. Podle alchymistů je autorem Smaragdové desky Hermes Trismegistos a v jeho hrobě ji našel Alexandr Makedonský.

Podle jiné verze ji našla Sára, manželka biblického praotce Abraháma. Další tvrzení, že desku zachránil Noe při potopě světa, nevysvětluje, jak se dostala do hrobu Herma, který ji prý pevně svíral v ruce.²⁾

V těchto protikladných verzích se objevuje velká časová propast, což svědčí o tom, že Herma, ať už skutečného nebo božské podstaty, není vůbec možné časově identifikovat a ani existenci Smaragdové desky nelze nijak prokázat.

Zkrácená verze se vyskytuje v jednom údajném spisu Džabira, který tvrdil, že text převzal z díla Apollónia z Tyrany, filosofa, mudrce a muže, který konal zázraky. V textu se vyskytuje poznámka, že Apollónius převzal toto dílo od Herma Trismegista, jenž žil před potopou a byl vnukem Adama. Ať už je to jakkoliv, jde patrně o nejstarší alchymistický text, i když nejspíš ve zkrácené formě.³⁾

Důležitější než původ těchto slov je však jejich objasnění. V knize Alchymie dcera omylu to Karpenko vysvětluje tak, že co je nahoře je také dole, naráží na jednotu světa pozemského a nebeského, na jednotu vesmíru

1) Bernhard z Marku a Travis, Vo Hermesově filosofii in D. Ž. Bor, Zábr. stud. h. Bernh. z M., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 53, 54.

„takto Bavor mladší Radovský z Hustiřan přeložil slova ze Smaragdové desky z roku 1591. Pročítáme-li alchymické knihy a jejich české překlady, narážíme neustále na znění desky smaragdové, jež si alchymisté uzpůsobují pro laboratorní praxi.“ Otakar Zachar, O alchymii a českých alchymistech, tiskárna Cyrilo-Methodějská, str. 49, 50.

2) Bernhard z Marku a Tarvis, Vo Hermesově filosofiji in D. Ž. Bor, Zábr. stud. h. B. z M., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 49.

3) Převážná většina děl arabské vědy se na Západ dostala díky překladatelské aktivitě Gerharda z Cremony a jeho toledského kroužku, str. 115, Středověká Alchymie, nakl. Vyšehrad, Praha 2001, B. D. Haage.

tedy mikrokosmu a makrokosmu. Božský akt stvoření pak naráží na to, že každá věc byla stvořena z jediného, z primární materie. Slunce a Měsíc pak v sobě skrývají nejen síru a rtuť, ale i čtyři živly. Slunce je oheň, Měsíc vodou a vítr, který to nosí ve svém břiše, představuje vzduch. Země je definována zcela jednoznačně.

A úplně nakonec otcem tajemství je kámen mudrců, jenž je však dokonalý jen tehdy, když je fixován a nemůže uniknout. Věta, že „vstupuje od země do nebes...“ neříkala alchymistům nic. Dnes se soudí, že je v tom obsažen děj odehrávající se v kerotakis, aparatuře řeckých alchymistů. Je to však jen domněnka současných historiků, kteří se samozřejmě mohou mýlit, jak dodává Karpenko.

Vedle toho v Jitřní záři se píše: „Také je toto umění podobné vejcti, nebo při něm jsou 4 spolu spojené věci. Předkem zevnitřní skořápka, tj. země, bílek jest voda a tenká kožka, kteráž jest vnitř skořepiny, kteráž dělí vodu od země, jest vítr, žloutek pak jest voheň.

Skořepina pak, kteráž dělí v sobě žloutek jest vítr, kterýž dělí vodu a oheň a oboje jest jedna věc, ale vítr který zemi dělí od vody jest mnohem hustčí, než ten hořejší vítr a teplejší i subtilnější, nebo voheň jest mu bližší nežli spodnímu větru. Mimo tyto 4 jest v prostředku žloutku vejce páté, tj. malé kuřátko. Tomu se nemá rozuměti o vejci lítajících hověd, ale o vejcti o kterémž moudří píší.“⁴⁾

Takto alchymisté přirovnávali preparát alchymistický k vejci, uprostřed něhož je malé očko neboli jádro, z něhož se stane kámen mudrců.

Také Martin Ruland mladší, doktor filosofie a medicíny, osobní lékař Rudolfa II ve svém Lexikonu píše, že Lapis philosophicus, je kámen mudrců, jímž se vylepšují nedokonalé kovy a léčí také všechny nemoci, navrácuje mladost a prodlužuje život. Ne věčný život, protože tím by se odporovalo božskému rozhodnutí o trestu za spáchaný hřích Adama a Evy.⁵⁾

Kromě jiného kámen mudrců byl schopen přinést štěstí, lásku, klid, veselost, příjemné požitky a odhánět všechny špatné věci. Podávat se měl nemocným po devíti dnech o dávce obilného zrna a nemělo se zapomenout nechat lék rozpustit v alkoholu. Tak se docílí správného výsledku, aby se pacient cítil jako v nebi.

Ještě jedna z dalších schopností kamene mudrců stojí za povšimnutí a to ta, že ten kdo si vložil kámen pod jazyk při soudním jednání, ovlivnil žalující stranu tak, že dočista oněměla. Kdyby to byla pravda, řada alchymistů by byla ušetřena od šibenice.

Cesta k získání kamene mudrců vedla alchymisty 16. století k navrácení se k mystice, magii čísel a k duchovním věcem, které by neodporovaly církevním dogmatům. Šlo o to, že všechny kovy mají ducha, některé zjevně jako zlato⁶⁾ a

4) Jitřní záře, nakl. Formát, Pezinok 1996, str. 96, překlad Bavor ml. Rodovský.

5) V. Karpenko, Alchymie, dcera omylu, nakl. Práce, Praha 1988, str. 124.

6) Bernhard z Marku a Tarvis, Vo Hermesově filosofiji in D. Ž. Bor, Závr. stud. h. B. z M., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 77.:

„Mají (přej) kovové vespolek příbuzenství veliké, avšak dokonalých těl majíc vedle přirození svou dokonalost neumenšuje se, souc s nedokonalými těly smíšena. Nebo jestliže zlato s volovem samejm litím spuštěno bude, nebudež z toho volova zlata, nýbrž volovo spálí se, odejde a vykouří se od spojení zlata, zlato pak zajisté samo v skúšení zůstane, tak také podobně i jiná nedokonalá těla kovův od dokonalých odcházejí a v nic obrácena bývají.“

a stříbro a jiné skrytě jako měď, železo, cín a olovo.

Zjevný duch „patiens“ se může spojovat s méně dokonalým duchem „agens“. Transmutace tedy spočívá na vzájemném působení těchto záhadných duchů. Dá se říci, že to nebylo nic nového, ale renesanční alchymisté přeřadili čtyři živly k jednotlivým planetám a rovněž k andělským kůrům.

Na rozdíl od planet nikdo andělské kůry neznal, ale v době ovládané církví o nich nebylo dobré pochybovat.

Podle Agrippy z Nettesheimu⁷⁾ živlu ohni odpovídalo Slunce a Mars na obloze, doprovázené andělským kůrem serafínů, vzduch přisoudil k Jupiteru, Venuši a cherubínům, voda pak byla spojena se Saturnem, Marsem a archanděly.

Na živel zemi zbyl Měsíc s hvězdami, souhvězdími a kůr andělského panstva. Andělská pozice samozřejmě vyznívala kladně, a protože dílo se nedařilo, vinu na tom nesly nečisté síly, pekelní vévodové, Astarot, Magot, Asmodeus a Belzebub, jejichž přímými nadřízenými byli Lucifer, Leviatan, Satan a Belial.

To znamenalo rozhýbat čtyři živly a vzývat mocnosti pekelné, protože andělský kůr byl přístupnější. Protože transmutace se nevedla, byla později alchymisty vytvořena pátá „bytnost“, quinta essentia. Byla všudypřítomná a naplňovala prostor jako neviditelný a nepostižitelný éter.

Svět alchymistů byl celý oživený, žila pro ně i hmota neživá a i kameny mohly zrát. Co žije, musí mít tělo, ale tělo samo nestačí, musí mít duši. A tak bezbarvé páry byly duch, barevný destilát duší a tuhý zbytek tělo.

Paracelsus, vědec, dobrodruh první poloviny 16. století tyto představy oživil a ještě více vypracoval. Usoudil, že hmota nemůže být tvořena jen rtutí a sírou ale i solí.

Rtut' vystupovala jako představitel kovového charakteru, ale také těkavosti, kdy se unikající složka nemění. Byla současně duchem a jako živel se jí někdy přiřazovala voda.

Síra zastupovala ty těkavé složky, které se při zahřívání mění. Odpovídala vzduchu a duši. Sůl byla tím, co nehoří a zbývá v popelu, proto byla tělem nebo zemí.

Jenže co když vezmeme kov duši. Samozřejmě je mrtvý. Alchymisté však toho využili k tomu, že kov lze oživit, dát mu dokonalejší duši nebo ducha a tím

7) Agrippa Jindřich Kornelius z Nettesheimu (1486-1533), velká postava hermetismu, osobní lékař francouzského krále Františka I, autor stěžejního díla *Philosophia occulta*, které vzbudila velký ohlas. Jiljí V. Jahn, *Alchemie v Čechách*, nakl. Kawana, Praha 1993, str. 66. V. Karpenko na str. 148, *Alchymie, dcera omylu*, nakl. Práce, Praha 1988, píše, že se stal osobním lékařem francouzské královny matky, která ho vyhnala po té, co ji odmítl předpovědět výsledek války proti císaři. Karlovi V. Roku 1531 byl v Bruselu obviněn z čarodějnictví a uvězněn. Následky uvěznění nejspíš uspišily jeho smrt roku 1534

se stane ušlechtlejším než prve. A právě tato všudypřítomná primární materie, která byla známá jen zasvěceným, byla výchozí surovinou a kámen mudrců jako produkt, který z ní měl vzniknout.

Spisy alchymistů se hemží výroky, které nám „nezasvěceným“ nedávají žádný smysl.: „Řeknu ti o kameni, a není to kámen, je to jako vodní prach, a není to žádný prach, je to jak rozlité husté mléko a není to žádné mléko. Není to žádné bláto jako bláto, je to jako zelená jedovatá věc, neboť pod tím dřepí žáby, a není to žádný jed, je to medicína, vcelku je to země, z té byl Adam udělán a stvořen.“⁸⁾

Primární materie se hledala všude možně. Měla to být něco jako hmota v okamžiku svého vzniku, u níž se ještě neobjevily rysy charakterizující jednotlivé druhy. Materie měla být rostlinného, živočišného, minerálního původu a zároveň být všude ve vzduchu.

Do dějin chemie však vstoupil pokus alchymisty, chemika lékaře Henninga Branda. Tento alchymista samozřejmě hledal také primární materii a bezděčně našel něco, co pokládal za aristotelický živel, „oheň“.

Prý roku 1669 shromáždil dvě tuny moče a tu nechal 14 dní hnít, až se z ní vylíhli červi. Po zahřívání, žihání a dalším zpracování se na vnitřních stěnách retorty objevilo něco, co světélkovalo.

Byl to fosfor, který se stal kuriozitou na šlechtických dvorech, ale alchymisté tento nový prvek nepřijali, stejně jako řadu jiných.

Zatímco řemeslníci znali vizmut, antimon a zinek, alchymistům tyto prvky dělali starosti, protože tyto kovy ohrožovali jejich teorie. Protože bylo sedm planet, kovů nemohlo být víc.

Objev fosforu a následně dalších nových znamenal rozvoj chemie a úpadek alchymistických představ a transmutaci kovů.

Roku 1529 vydal již zmíněný Agrippa knihu o okulní filosofii, která se stala besstselerem pro všechny evropské alchymisty a příznivce alchymie.

Avšak Agrippa vzdělaný muž, právník, špión na dvoře francouzského krále Ludvíka XII., ve službách německého císaře Maxmiliána a mág, který prý uměl vyvolávat duchy, následně ve své knize O nicotnosti a pomíjivosti věd všechny své předchozí názory popřel.⁹⁾

Na sklonku svého života a ve zralém věku napsal toto.: „Není většího bláznovství než věřit na pevné těkavé nebo na to, že se dá úspěšně něco pevného těkavého vyrobit, že zápach uhlí, hnoje, jedu a moče připravuje těmto lidem potěšení sladké jako med, takže své dvory, majetky a otcovská dědictví promrhávají a mění v dým a popel. Šílenství, když po všech těchto mnohých

8) Davidis Lagnei D. Medici, Harmonická shoda alchymistických filosofů in D. Ž. Bor, O obtíž. alchym. nakl. Trigona, Praha 2002, str. 156.

9) V. Karpenko, Alchymie, dcera omylu, nakl. Práce, Praha 1988, str. 145, 146

vydáních odměnou za své snažení očekávají zlato, mládí a nesmrtelnost a nakonec jsou staří, otrhaní, vyhladovělí a ochromeni požíváním rtuti.“

Určitě nebyl jediným ať už alchymistou nebo jen tím kdo s alchymii jen koketoval (Agricola, Albert Veliký) co přiznal, že Velké umění mu nepřineslo kýžený úspěch.

VII. Theophrastus Philippus Aureolus von Hohenmein - Paracelsus

Paracelsus se narodil ve švýcarském městě Einsiedeln roku 1493/4 ve zchudlé švábské šlechtické rodině.¹⁾ Jeho otec byl lékař a chemik a od něj také získal mladý Paracelsus své první vědomosti.

Když se přestěhovali do korutanského Villachu, seznámil se nejen s lékařskou praxí, ale i s báňskou a hutní činností. Celý svůj život se Paracelsus toulal a stejně tak to bylo i s jeho návštěvou universit, jako Tübingen, Lipsko, Heidelberg a další.

Titul doktora medicíny získal údajně roku 1515 v italské Ferrare. Nespoutaná povaha a ostrý jazyk byly příčiny jeho častých a někdy i kvapných odchodů.

Na svých cestách do Anglie, Skotska, Uher, Čech, Egypta, Konstantinopole poznal mnoho učenců, jako například slavného francouzského lékaře Ambroise Paré, ale kromě nich vyhledával babky kořenářky, léčitele a od nich získával cenné zkušenosti. Poznatky čerpal také jako vojenský chirurg.

Na delší čas pak zakotvil na universitě v Basileji a i zde ukázal svou nespoutanost nejen tím, že jako první učitel nepřednášel latinsky, ale německy, nýbrž také tím, že na svatojánskou noc roku 24. června 1527 házel do hořící hranice knihy takových lékařských kapacit, jako byl Galénos, Avicena se slovy, že nikdo z učených lidí tehdejší ani dřívější doby mu nejsou rovni.²⁾

Tak jako i o mnoha dalších alchymistech tak i o něm se začaly šířit pověsti, že uléhá s prázdným měšcem a ráno ho má plný. To bylo dáváno do souvislosti s jeho spojením s nečistými silami.

Když prohlásil o basilejských lékařích, že jsou bandou nemanželských schválených oslů, musel znovu tajně pod pláštíkem tmy uprchnout.³⁾

Jeho konflikty s lékaři nikdy neskončily a nejspíš je pravda, že ne vždy byl na vině on, ale že to bylo právě naopak, reagoval na útoky svých protivníků.

Když například navrhoval k léčbě syfilidy používat rtuť, děkan lipské university to odmítnul, protože byl v těsném spojení s rodinou bohatých Fuggerů, která měla monopol na dovážení guajakového dřeva. To byl v té době oficiální lék proti této nemoci.

Roku 1536 léčil Václava ze Žerotína a na jeho doporučení i Jana III. z Lipé na Moravském Krumlově. Při léčení žaludečních potíží pana z Lipé,

1) B. D. Haage v knize Středověká alchymie, nakl. Vyšehrad, Praha 2001, na straně 133 uvádí, že matka byla nevolnice, otec nemanželský potomek z nižší šlechtické rodiny.

2) H. Schreiber, Dějiny Alchymie, nakl. Brána, Praha 2009, str. 171

3) H. Schreiber, Dějiny alchymie, nakl. Brána, Praha 2009, str. 172 píše, že pil, chvástl se a nevystupoval tak jak by se na profesora renomované university čekalo. Úspěšná léčba střevo muže, jenž nebyl jeho pacientem, nespravedlivé rozhodnutí v otázce honoráře a další věci vedly k jeho rychlému odchodu. Znovu zanechal ve městě svůj majetek, ale nic neukazuje na to, že to bylo z důvodu nebezpečí života, ale spíše jeho dluhy.

doporučuje Paracelsus kromě pravidelného spánku, pohybu, pití starého vína také sexuální abstinenci.

Z dopisu císaře Ferdinanda I. znojemskému purkmistrovi a radě se dá vyčíst, že nejspíš nesplnil svou povinnost vůči šlechtici z Moravského Krumlova a má být vydán do rukou spravedlnosti.⁴⁾

Nakonec pravděpodobně došlo k narovnání⁵⁾ a Paracelsus se vydal do Salcburku, kde roku 1541 umírá.

Příčina jeho smrti zůstává neznámá, existuje více tvrzení, ale všechna se shodují v násilném konci. Možná za tím byli jeho závistiví kolegové, kteří si najali několik mužů a ti ho pak shodili ze skály, nebo při fingované hospodské rvačce mu někdo prorazil lebku. Jedna z legend tvrdí, že to byl jeho pomocník, který ho probodnul dýkou, aby se zmocnil elixíru života

Jeho pomocníkem, neboli famulem, byl Johannes Oporinus.⁶⁾, který svého učitele miloval a chtěl se od svého staršího a zkušenějšího mistra přiučit medicíně, ale neklidný život učitele mu nevyhovoval a tak po čtyřech letech se jejich cesty rozešly a Oporinius se stal učitelem latiny na basilejské universitě a věnoval se také nakladatelské činnosti.⁷⁾

V jednom ze svých dopisů svému příteli popisuje svého mistra jako alkoholika, který v noci vytáhnul svého famula z postele a začal mu diktovat své myšlenky.

Horší však bylo, když se Paracelsus v opilosti začal ohánět mečem a bojovat s duchy. To měl jeho fámulus opravdu strach. Je však také pravda, že Johannes svého mistra obdivoval a měl ho v úctě a stejně tak Paracelsus s láskou vzpomínal na svého pomocníka.

Oporinus se v svých dopisech dotknul také nezájmu svého učitele o ženy a hned se objevilo několik verzí. Fámulus se domníval, že byl panic, jiní, že byl eunuch, kterého vykastroval vepř na hnojišti, ještě když byl malé dítě a podle jiného tvrzení to byl násilnický voják.

V minulém století kdy se konaly oslavy jeho narození, zkoumali soudní lékaři jeho ostatky, uložené v malé truhličce na hřbitově salcburského kostela sv. Sebastiána. Prokázala se pravost podle dobových zobrazení a porovnání při superprojekci.

Časté přemítání jeho ostatků potvrdilo, že nejsou kompletní. Jako by mu bylo souzeno i po smrti se toulat tak, jako za života. Soudní lékaři také zjistili, že měřil asi 160 cm a byl bezzubý, což se připisuje chronické otravě rtutí. Nejzávažnější odhalení na odborníky, ale také širokou veřejnost teprve čekalo.

Bylo zjištěno, že jeho pánev ale i lebka mají určité charakteristické ženské rysy, které se nedají vysvětlit eunuchismem. Proto vědci usuzují, že to mohl být

4) Vzájemná pohoda na Moravském Krumlově byla narušena tím, že Paracelsus neuspěl při léčení syna Jana III z Lipé a ten oslepl na jedno oko. Také neuspěl při léčbě Jany z Perštejna, manželky Jana III ze Žerotína. Proto se narychlo sbalil a odjel do Bratislavy. Paracelsus a Moravský Krumlov, V. Zapletal, Jihomoravské muzeum, Znojmo 1966, str.8.

5) V. Karpenko, Alchymie, nauka mezi snem a skutečností, Academia, Praha 2007, str. 252.

6) Vlastním jménem Johannes Herbst, který žil v letech 1507-1568.

7) Roku 1542 vydal Korán

geneticky muž postižený pseudohermafroditismem anebo že šlo geneticky o ženu s vrozeným adrenogenitálním syndromem, což je pravděpodobnější.

Jde o komplikovanou hormonální poruchu, která způsobuje, že dítě roste rychleji, takže je větší než jeho vrstevníci, ale růst se dříve zastaví a takové osoby dorůstají obvykle sto šedesáti centimetrů.

Také se u těchto osob vytváří brzy po třicítce lysina postupující od čela, to také souhlasí. Ještě jedno je typické u takových osob a to vysoká inteligence s psychickou nevyvážeností a sklonem k výbuchům hněvu.

Takoví lidé žijí v ústraní, jsou neplodní a nezajímají se o sex. Podle rakouských odborníků to však nemusí být pravdivé tvrzení a Bombastu von Hohenheim, byl prostě neklidný muž bez zájmu o ženy s touhou po volnosti.

Jestliže však domněnky vědců jsou pravdivé, pak to byl nešťastník, který svůj nedostatek, jehož si tak nadprůměrně inteligentní muž byl jistě vědom, kompenzoval svým extravagantním chováním.

Každopádně Paracelsus byl lékař, alchymista, astrolog a muž své doby, renesanční duch. Podle něj měl každý tělesný orgán svůj „archeus“, tedy něco jako životní sílu a porucha činnosti archea se projevuje chorobou.

Byl přesvědčen, že alchymie má sloužit především lékařským účelům a to byl základ jeho myšlenek, když rozlišoval mezi „alchemia medicia“ a alchemia transmutatoria“. „Nikoli jako oni říkají, alchemie dělej zlato, dělej stříbro. Zde je ručení: dělej léky a obracej je proti nemocem.“⁸⁾

Tím se odlišuje od ostatních, i když ani on nezavrhoval výrobu zlata a stříbra transmutací a zformuloval poslední velkou teorii vzniku o složení kovů. To znamenalo, že všech sedm kovů se skládá z trojí materie, merkuria,⁹⁾ sulfuru a soli, ale s odlišným a zvláštním zbarvením. Nahradil ducha, duši a tělo těmito třemi pojmy.

Tajemství života přírody se pokouší poznat směsicí magie, mystiky, praktických zkušeností, experimentů a racionálních úvah. Paracelsus píše.:

„Nyní své pero věnuji zvířecí a ne pravé duši. Když filosofujeme o pravé duši – duši nebeského života – nazýváme to Necrocomicum. Když ale filosofujeme o duši a duchu pravého zvířecího člověka, tak tím míníme ducha a duši, přebývajíc ve vodě pouzdra, je malé, ne větší než malíček lidské ruky. Tuto duši a ducha nazýváme Necrocomicum. Existuje trojí životní jsoucn, které každé zvlášť můžeme nazývat duchem.

8) V. Karpenko, Alchymie, dcera omylu, nakl. Práce, Praha 1988, str. 180.

9) Georgius Ripheus, Filosofická axiomata dvanácti bran in D. Ž. Bor, Alch. Best., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 215: „Věz, že existují tři druhy Merkuria a všechny jsou klíčem k celému vědění. Raymundus Lullius je nazývá menstrua, bez nichž v našem Umění nelze ničeho dosáhnout.“

To znamená, že existuje duch nebes a duch mikrokosmických nebe, tj. duch zvířecího člověka, dále svaly člověka, které mají mnohonásobný a rozmanitý život. Tento různorodý život nazýváme Necrococomicum a to proto, poněvadž pod každým samotným názvem se dá pochopit jsoucno, o čemž právě filosofujeme.“¹⁰

Podobně jako vesmír je člověk složen z těla, ducha a nesmrtelné duše a má své velké Mystérium, které je pramenem poznání a jednání. A právě proto, že člověk je součástí přírodních procesů a božských mystérií a je spojen s kosmickým koloběhem života, jsou jeho možnosti poznání neomezené. Z toho pramenila jeho víra v možnost vyrobit Universální lék.

Během svých cest poznal léčivé účinky mnoha látek a nejen rostlinného původu, ale také obsažené v minerálech. Snažil se oddělit neužitečné z dané substance, aby zůstalo jen to užitečné, tedy lék. Současně věřil také v moc magie a vhodných talismanů při léčbě pacienta.

Zároveň uznával „arkána“, tajemství, mezi nimiž byl i kámen mudrců, o kterém napsal: „Nejsem autorem ani tím, kdo pracuje s kamenem mudrců, kterýž jest jinými odlišně popsán, tím méně jsem jeho hledačem, takže mohu hovořit jen o tom, co znám z doslechu nebo o čem jsem četl.

Tudíž, jelikož si v této věci nejsem jist, opustím proces a budu sledovat svůj vlastní, jako ten, jenž jsem byl našel skrze používání a praktický pokus. A nazývám to kamenem mudrců, protože to ovlivňuje lidské tělo stejně jako onen těch, můj však není připraven podle jejich procesu. Tento kámen mudrců má sílu onoho druhu, již vyhání tak mnohé a zvláštní nemoci...“¹¹⁾

Paracelsus současně poskytl návody na transmutaci bez použití kamene, které ovšem vedly nanejvýš k tomu, že se stříbro žlutě zbarvilo, nebo železo ponořené do modré skalice se pokrylo mědí. Tyto návody svědčí o tom, že měl bohaté zkušenosti s experimenty v laboratoři, jejichž význam vždy prosazoval. Je jisté, že Paracelsus nebyl o nic horší alchymista než jeho kolegové a stejně jako i oni vařil z vody.

Stal se slavným stejně tak jako jeho předchůdci a proto se nemůžeme divit, že i v jeho případě se vyskytli pseudoautoři, píšící pod jeho jménem. Jeho spis „De natura rerum“, který nejspíš podle jeho myšlenek sepsali jeho žáci, ho proslavil po celé Evropě.

Šlo v něm o to, že stejně jako Aristoteles přikládá hnilobě vznik jedovatých a odporných živočichů, jako například mloků, hadů, červů, pavouků, včel nebo bazilišků. Jenže tento učenec šel dál, když píše: „jsou také netvorové, kteří nevznikají z hniloby, ale jsou tvořeni ve sklenici uměním, jak bylo řečeno,

10) Azoth, O stromu neboli linii života, Paracelsus, nakl. Půdorys, Praha 2007, str. 20.

Joachim Tanckius, Rozhovor o kameni mudrců in D. Ž. Bor, Zábr. stud. h.Bern. z M.,nakl. Trigon, Praha 2002, str, 199.: „Azoth je očišťující rosa čili duchovní filosofický déšť, jenž omývá a očišťuje nečistotu, černou a kalnou mrtvolu od veškeré temnoty, černí a nečistoty, které vznikly v důsledku korupce putrefakce.“

11) V. Karpenko, Alchymie, nauka mezi snem a skutečností, nakl. Academia, Praha 2007, str, 255.

neboť velmi často vyhlížejí prazvláštne a odpudivě, často například s mnoha hlavami, mnoha nohami nebo mnoha ocasy...“

A tak se objevují noví tvorové, vyrobeni uměle, už ne přirozeným procesem hnutí, ale procesem, který překonává přírodu.

Zvláštní postavení měl mezi nimi bazilišek, který nejen že byl odpudivý, ale už jen jeho pohled byl smrtelný, protože v očích měl jed. Tento jed a sílu získával od nečistých žen, a to z menstruační krve.¹²⁾

Na rozdíl od židovského golema, který je stvořen z neživé hlíny a oživen slovem, tato nová forma života je stvořena substancí živého původu bez pronesení magické formule.

Jak už bylo v předcházejících řádcích řečeno, Paracelsův postoj k ženám byl negativní, a proto nejspíš použil takovou formulaci o zrodu bazilišků. Jenže v souvislosti s tím se naskytá otázka, zda je možné stvořit tvora méně ohavného a odpudivého.

De natura rerum na to má odpověď: „Nesmíme v žádném případě zapomínat na tvoření homunkulů. Neboť něco na tom je, ač to bylo chováno v tajnosti a je drženo v skrytu dosud, a nebyla ani malá pochybnost, ani otázka mezi starými filozofy, zdaliž je to možné pro přírodu a umění, aby byl člověk zrozen mimo ženské tělo a bez přirozené matky. Dávám vám tuto odpověď, že to není v žádném rozporu se spagyrickým uměním a s přírodou, ale že je to skutečně možné.“¹³⁾

Od starověku se věřilo, že k stvoření homunkula je zapotřebí spermatu a menstruační krve a pak už jde o normální proces jako při vzniku lidského zárodku. To se samozřejmě ve středověku dostávalo do střetu s křesťanskými dogmaty, protože Bůh stvořil člověka jako vrchol svého stvořitelského aktu.

Vytvoření homunkula by tak znamenalo, že člověk zasahuje do oblasti, kterou církev přiřkla výhradně Bohu. Toto téma bylo ožehavé i mezi samotnými vysokými církevními představiteli.

Paracelsus na stvoření homunkula má také svůj vlastní postup. Mužské sperma se má nechat rozkládat samo sebou v konkurbitu po čtyřicet dní v koňském hnoji, a pak dojde k tomu, že vznikne průhledný člověk bez těla a pokud se bude správně krmit arkánem z lidské krve, vyroste z toho živé lidské dítě jako jakékoliv jiné.

Pisatel však nspecifikoval, co mělo být jeho arkánem, když se tímto termínem běžně označovaly různé látky tajného složení.

Rozhodně tímto způsobem vznikají homunkulové, kteří když dospějí, mohou být obry nebo trpaslíky, jsou obdařeni zázračnou silou a znají všechny skrytá tajemství.

12) Paracelsus, Azoth, O stromu neboli linii života, nakl. Půdorys, Praha 2007, str. 71, 95.

13) Alchymie, Magie hmoty, Helmut Gebelein, nakl. Volvox Globator, Praha 1998, str. 52.

Ale jen tehdy, když se použije mužské sperma a jak je u Paracelsa příznačné, z menstruační krve vznikají příšery nad příšery, tedy baziliškové.

Paracelsus, podobně jako jeho stejně slavní předchůdci, o kterých je psáno na předešlých stránkách, patřili k nejuznávanějším alchymistům, na které se obracela celá řada jiných pozdějších méně či stejně slavných kolegů.

Ve svých alchymistických dílech se odvolávají na staré mistry, počínaje Džabirem, Albertem Velikým, Arnoldem z Villanovy a konče právě Paracelsem. Často je zmiňován také Michael Maier, o kterém ještě bude řeč. Samozřejmě znalost výroby Kamene mudrců nebyl jediný důvod tyto slavné alchymisty citovat ve svých dílech. Jejich jména nejen že zvýšila důvěryhodnost obsahu jejich knih, ale také si tím zajistili velký zájem o své spisy, které se pak samozřejmě lépe prodávaly.

Tito alchymisté byli považováni za největší autority tohoto oboru a o nich se autoři ve svých spisech, které jsou použity v této bakalářské práci, zmiňují jako o těch co znali to největší tajemství, které všichni tak usilovně hledají. A právě proto jim patří privátní postavení a je úplně jedno, že stejně jako jejich následovníci, ani oni to tajemství neznali.

VIII. Alchymie v českých zemích

Do Čech se alchymie dostala nejspíš prostřednictvím studentů, kteří navštěvovali německé, francouzské a italské university.

Samozřejmě, že velký zájem o alchymii vyvolal též rozmach dobývání drahých kovů v Čechách ve 12. a 13. století a zvláště pak v době Jana Lucemburského, kdy nastal čilý styk nejen s učiteli, ale i dobrodruhy z různých zemí.

Alchymisté, především vlašští, se objevili již v době Karla IV., o čemž svědčí četné pověsti. To však nelze dokázat, protože toto umění bylo stíháno nepřísrnějšími zákazy¹⁾ a tak tuto dobu zahaluje rouška tajemství.

Poprvé na alchymii naráží Smil Flaška z Pardubic ve své Nové radě z roku 1394, kde ve své básni radí opice králi: „Oddaj svú vůli i chtění na všelikaké umění, čáry i zlato dělati.“²⁾

V souvislosti s alchymii u nás však musíme rozlišovat dva pojmy, „alchymie v Čechách“ a „česká alchymie“. Českou alchymii myslíme česky psané texty datované k roku 1457. Z tohoto roku pochází text, Cesta spravedlivá, jehož pravděpodobným pisatelem je Jan z Lazu, jenž byl examinátor alchymistů.³⁾

Jeho životní data neznáme, z jeho vlastních spisů se jen můžeme dozvědět, že alchymii poznal v Itálii a mezi svými učiteli uvedl Antonia z Florencie.

Mnohem důležitější je ale alchymie, která byla u nás provozována bez ohledu na to, odkud alchymisté pocházeli.

První český autor dvou alchymistických spisů kněz Jan Těšínský⁴⁾, roku 1412 popsal výrobu kamene mudrců takto: „Ze země roste Kámen náš, Zem drží jen vzduch samotář, i vprostřed vody, a z těch tří, se kámen moudrých zhotoví, pak silou ohně mocnou.“

Vidíme, že autor neříká nic nového, stejně jako řada jiných autorů alchymistických spisů, přesto je to jeden z prvních dokladů a provozování hermetismu v Čechách.

1) Papež Jan XXII, vydal r. 1317 zákaz provozovat alchymii, Jiljí V. Jahn, Alchemie v Čechách, nakl. Kawana, Praha 1993, str. 10.

2) Jiljí V. Jahn, Alchemie v Čechách, nakl. Kawana, Praha 1993, str. 10.

Smil Flaška z Pardubic (1350-1403). Bakalář pražské university, později nejvyšší místopisář desk zemských a hejtman čáslavského kraje. Kromě jiného se mu připisují básnické skladby Svár vody s vínem, Podkoní a žák... Jiljí V. Jahn, Alchymie v Čechách str. 65.

Další zmínka související s alchymii je ve Vokabuláři (počátek 50. Let XIV. století) od mistra Klereta. Nalezeneme zde samotný termín alchymie, dokonce se svým českým ekvivalentem czystarstwo a nechybějí ani české termíny pro některé další chemické respektive alchymistické operace. Petr Vágenr, *Theatrum chemicum*, nakl. Paseka, Praha a Litomyšl 1995, str. 92. Z toho můžeme vyvozovat, že alchymie za dob panování Karla IV. nebyla v Čechách neznámým pojmem.

3) V. Matula, Hledání kamene mudrců, nakl. Orbis, Praha 1948, str. 70.

K. Pejml, Dějiny české alchymie, zvláštní otisk z Věstníku svazu lékárnictv 1933, NK, str. 29, píše, že je mu připisován spis Zlato-bláto, který se však ztratil, ale na tento spis se odvolává Bohuslav Balbín v díle Učená Čechie.

4) V. Matula, Hledání kamene mudrců, nakl. Orbis, Praha 1948, str. 70. „Latinsky zvaného Johannes Ticinensis nebo Sacerdos o jehož osobě a životě se zprávy nezachovaly. Zachovaly se dva latinsky veršované traktáty, Postup výroby kamene mudrců a Hádanka o kameni.“

Dalším dokladem tohoto umění u nás je spis *Regimen sanitatis*, Albíka z Uničova⁵⁾, kde se zmiňuje o alchymii jako o umění, které si vymysleli vzdělaní mudrci, kteří umějí oddělovat zlato od stříbra.

A hned na to dodává, že v tomto umění vznikají spíše iluze a nepravosti, než rozmanitosti a skutečnost. Jejich přípravky prý neléčí, protože ohněm porušují věci a odnímají sílu.

Poněvadž Albík byl příznivcem Arnalda z Villanovi, je nasnadě, když pokračuje, že alchymie je přesné, delikátní a obtížné, nikoli výnosné umění. I tento text tedy dokládá, že alchymie byla v této době u nás již známa.

Existují i zmínky o tom, že se o alchymii zajímal i pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, který studoval na italských universitách. Zájem o ní si nejspíš přivezl i domů a zde nejspíš kvetla dál, neboť jeho následník arcibiskup Konrád z Vechty byl na kostnickém koncilu obviněn, že se tímto uměním zabývá.⁶⁾

Jedním z dalších mužů, který provozoval alchymii u nás byl Hynek, o kterém Jiljí V. Jahn ve své knize *Alchymie v Čechách* z roku 1880 píše: „bylť muž nevšední vzdělanosti a učenosti...Maje sídlo své v Poděbradech býval častěji na Horách Kutných, ... liboval si tak velice, že si roku 1480 zakoupil dům Knajslíkovský na panském náměstí a dal si ve věži na zadní straně domu zařídit laboratorium přeskvostné...“⁷⁾

Tímto mužem, byl Hynek kníže Minsterberský, tedy syn Jiříka z Poděbrad a jeho druhé ženy Johanky z Rožmitálu.

Narodil se asi roku 1452 a již jako jedenáctiletý chlapec byl povýšen do stavu říšských knížat. Spolu se svými bratry se podílel o léno knížetsví minsterberského a podílel se na tažení proti Matyáši Korvínovi.

Krátce po otcově smrti zdědil roku 1472 Poděbrady a Kostomlaty, o rok později přestoupil ke katolictví a o další rok později se stal rádcem Matyáše Korvína.

Hynek, jak je doloženo ze soudních spisů, si žil nad poměry a aby dostal svým finančním závazkům, postoupil Matyášovi Korvínovi Kolín, později také Poděbrady a Kostomlaty, za což obdržel 20 000 uherských zlatých. Možná, že tato zadluženost vedla Hynka k tomu, aby se začal zajímat o alchymii a výrobu zlata.⁸⁾

5) Albík žil v letech 1358-1427. Byl dvorním lékařem Václav IV. a Zikmunda Lucemburského a také pražským arcibiskupem v letech 1411-1412 a od roku 1412-1427 kancléřem. V. Matula, *Hledání kamene mudrců*, nakl. Orbis, Praha 1948, str. 70.

Studoval na vysokém učení pražském a pokračoval na universitě v Padově a ač nebyl knězem byl roku 1411 díky Václavovi IV. dosazen na arcibiskupský stolec a teprve příští rok se nechal vysvětit. Podstoupil smlouvou pražské arcibiskupství olomouckému biskupovi Konrádovi z Vechty a přijal hodnost probošta vyšehradského. Papež tuto smlouvu potvrdil a jmenoval Albíka arcibiskupem caesarejským. Stranil císaři Zikmundovi, za což byl zbaven svého majetku a nucen utéct do Uher, kde také zemřel. K. Pejml, *Dějiny české alchymie*, zvláštní otisk z *Věstníku svazu čsl. lékařnictva* 1933, NK, str. 25.

6) Původem Němec z Vestfálska, jenž se marně snažil urovnat Husův spor s kněžstvem, při čemž zřejmě stranil Husovi. Toto, jakož i záliba v alchymii, byly příčinou, že se jím zabýval církevní sněm v Kostnici, kde na něj bylo žalováno jako na čarodějníka alchymistu, svatokupce, nedbalého v úřadě a též rozhazoval statky svého kostela, *Hledání kamene mudrců*, V. Matula, str. 70. 21. dubna 1421 přestoupil k víře podobojí a proto byl papežem Martinem V. dán do klatby a zbaven arcibiskupství. Konec života strávil na oblíbeném sídle pražských arcibiskupů, zámku v Roudnici, kde 24. 11. 1431 zemřel. K. Pejml, *Dějiny alchymie v Čechách*, zvláštní otisk z *Věstníku svazu čsl. lékařnictva* 1933, NK, str. 26.

7) Jiljí V. Jahn, *Alchemie v čechách*, nakl. Kawana, Praha 1993, str. 13.

8) Davidis Lagnei D. Medici, *Harmonická shoda alchymistických filosofů in D. Ž. Bor, O obtíž. alch.*, nakl. Trigona, Praha 2002, str. 311: „Umělec neměl by být marnotratný ani skoupý, měl by být dostatečně bohatý, aby si mohl dopřát mnohých knih.“

Koncem minulého století byl v knihovně zámku Mnichovo Hradiště objeven latinsky psaný rukopis z roku 1781 týkající se alchymie.

Tyto texty shromáždil Hermann Maxmilián Joseph baron von Linden, který v císařských službách působil v banátském Temešváru. Kromě jiného pobýval na zámku v Duchově ve společnosti Giacoma Casanovy, kde také zemřel a pochován byl na stejném hřbitově jako jeho známější dobrodruh. Linden se zajímal nejen o techniku, ale i tajné nauky jako byla černá magie, kabala a alchymie.

A právě v těchto shromážděných textech, které byly nalezeny v knihovně zámku Mnichovo Hradiště, se objevily texty, rukopisy, které mohly být v držení Hynka z Poděbrad. Jeden z nich začíná slovy: „ Z rukopisu Matyáše, krále Uher, Chorvatska, Slavonie, ve jménu svaté a nedělitelné Trojice, Amen. Šťastně začíná se praktika o pravém a dokonalém kterážto praktika byla dávno, blahé paměti, poslána vznešenému Hynkovi z Poděbrad, Janem markrabětem braniborským.“⁹⁾

Johann von Brandenburg byl znám alchymistům jako „Der Alchemist“ a byl synem norimberského purkrabího Fridricha IV. von Hohenzollern až do doby, kdy ho císař Zikmund na kostnickém koncili¹⁰⁾ povýšil na Fridricha I. kurfiřta braniborského.

Fridrich I. uzavřel se svými syny dohodu, podle které se nejstarší syn Johann vzdal titulu kurfiřta ve prospěch svého mladšího bratra a současně uzavřena dohoda s vévodou Johnnem I. von Sagan, která jednak zaručovala mír mezi oběma rody a jednak měl vévoda naučit Johanna von Brandenburg umění alchymie.

O tomto muži je známo, že stejně jako Hynek z Poděbrad nezanechal po sobě žádné rukopisy a nalezením tohoto textu se jak českým historikům tak i německým přeci jen něco málo osvětlilo.

Linden měl ve svém držení ještě jeden text, který začíná: „Jiné z knihy vznešeného Hynka z Poděbrad...“ Protože žádná kniha sepsaná Hynkem dosud nebyla nalezena, můžeme přesto z těchto úryvků usuzovat, že buďto byl alchymista nebo se alchymii alespoň zabýval.

Další záhadnou postavou, která působila na území Čech, je Michael Maier, o kterém toho moc nevíme. Při požáru roku 1677 v Rostocku shořel rektorův dům stejně jako všechny podklady o lékařské fakultě, kde Maier měl studovat. A také požár v Magdeburgu během třicetileté války zničil Maierův archív.

9) V. Karpenko, Alchymie nauka mezi snem a skutečností, nakl. Academia, Praha 2007, str. 278.

I. Purš, Alchymická mše, nakl. Malvern, Praha 2008, str. 27: „Alchymické zájmy Johanna „Alchymisty“ potvrzuje nedávno objevený opis receptu, který měl Johann věnovat knížeti Hynkovi Minsterberskému. Viz. Vladimír Karpenko – Pavla Widzová, Dva alchymické návody z majetku Hynka z Poděbrad.“

10) Na kostnickém koncili pobývala i manželka Zikmunda, Barbara Celská, která prý po ovdovění se na svém mělnickém sídle také věnovala alchymii. Vlastimil Matula, Hledání kamene mudrců, nakl. Orbis, Praha 2008, str. 70. „Jan z Lazu píše: Poněvadž jsem na více místech slyšel, že manželka nebožtíka krále Zikmunda se dobře vyzná ve vědách, poklonil jsem se jí a trochu ji také zkoušel v umění.“

Koncem osmdesátých let minulého století se v Královské vědecké knihovně v Kodani našlo alchymistické dílo *De Medicina regia et vera heroica Coelidonia*.

První část zaznamenává život Mistra až do doby, kdy kniha vyšla. Důležité je, kde kniha vyšla. Na rubu titulní stránky stojí: „*Pluguo Behoneran, Vmme Meme pets nirro toxcomret...*“ Tuto šifru si poznamenal jeho vášnivý čtenář a také velký alchymista Isaac Newton,¹¹⁾ takže správně pak tato věta zní „*Pragae Bohemiorum Anno nono post mille sexcentos...*“ tedy vydáno v Praze roku 1609.

Tato kniha rozluštila alespoň nějaká tajemství ohledně jeho života, i přestože sám autor není moc sdílný. Než se našel tento tisk, bylo pokládáno za jeho rodiště Rendsburg a to i přesto, že sám Maier se psal s přídomkem Chiloniensis to znamená z Kielu.

Datum narození 1569 také není přesné, stejně jako zmínka o tom, že navštěvoval dvě školy a dvě university a ve věku čtyřadvaceti let se stal magistrem svobodných umění. Z jiných fragmentů lze zjistit, že navštěvoval university v Rostocku a ve Frankfurtu nad Odrou. Studoval fyziku, matematiku, astronomii ale nejvíc ho lákala medicína.

V Rostocku nedostudoval, zřejmě z nedostatku peněz a magistrem svobodných umění se tak stal roku 1592 ve Frankfurtu nad Odrou. Potom se vrátil na dva roky do Kielu a zde se zdokonaloval v lékařském umění.

Do té doby ještě stále pokládal alchymii jako „počinání pochybné existence“. Následně studoval v Padově, kde se dostal do konfliktu se svým krajanem, který to odnesl vážným zraněním a Maier byl uvězněn. Po zaplacení pokuty a slibu, že město neopustí do doby, než se případ vyřeší, uprchl do Basileje, kde se konečně roku 1596 stává doktorem.

Při svém dalším pobytu v dosud nezjištěném městě někde poblíž pobřeží Baltu¹²⁾ bydlel u muže, jenž byl metalurgem a prubířem a samozřejmě měl kontakty s alchymisty. Tam se mladý Maier stal svědkem toho, že pacient, který umíral, se po dávce jistého žlutého prášku uzdravil.

Tento zázrak přiměl lékaře a zarytého odpůrce alchymie konvertovat. Chtěl sám vyrobit kámen mudrců a tak cestoval i do vzdálených zemí jako například do Uher, protože tam se doslechl o minerálu, který díky Slunci má mocnou sílu.

Nakonec, se mu roku 1604, po třech letech práce podařilo připravit pravou universální medicínu velmi žluté barvy. Nebyl to prý pravý kámen mudrců, nicméně to byl nesmírně účinný lék, který s úspěchem vyzkoušel na sobě, pacientech a třech synovcích. Tím končí první část jeho knihy a dál se věnuje medicíně a alchymii.

11) „Bůh několika privilegovaným odhalil tajemství přírodní filosofie a náboženství. Toto vědění bylo později zapomenuto, potom ho však lidé nabyli znovu a dali mu podobu mýtů a bajek, v nichž zůstalo skryto před nezasvěcenými. Avšak dnes onoho poznání můžeme znovu dosáhnout přímou zkušeností, a ještě přesněji.“ Mircea Eliade v knize Kováři a alchymisté, nakl. Argo, Praha 2010, na straně 131 cituje výrok Isaca Newtona

12) Předpokládá se, že to byl Königsberg dnešní Kaliningrad v Rusku

Roku 1608 pak Maier přijíždí do Prahy, kde sídlí Rudolf II., nakloněný různým naukám a samozřejmě i alchymii. Jeho příjezd nebyl však na pozvání císaře, a protože ten měl v té době jiné důležité věci na starosti, trvalo celý rok, než byl Rudolfem II. přijat.

Ten ho přijal do svých služeb roku 1609 a neuplynulo ani deset dnů a byl povýšen do šlechtického stavu jako císařský dvorní falckrabě. Ještě předtím než Matyáš, sesadil svého bratra z trůnu, byl Maier už na cestách po Evropě.

Nakonec zakotvil na tři roky u královského dvoru v Anglii, kde sepsal knihu *Arcana arcanissima*. Roku 1616 byl znovu v Německu u lanckraběte Moritze von Essen, a kterému mohl věnovat již jedenáct svých děl.

Kromě léčení jeho rodiny se zabýval také svými pokusy, ale individualista jakým Maier byl, nesnesl dohled svého chleboďárce a po dvou letech odchází do Magdeburgu, kde roku 1622 umírá.

Maier v jedné ze svých knih *Examen*, píše o falešných alchymistech, které lze poznat podle následujících znaků. Především nerozumí svému oboru, nemají dostatečné vědomosti a tak chybují jak ve filosofickém uvažování, tak i v praktickém provedení.

Za druhé nabízejí chudým bohatství, které sami nemají. Za třetí své „znalosti“ a „úspěchy“ veřejně vystavují a více lži než ctnosti a pravdě dávají přednost. Za čtvrté si počínají, tak aby lidi oklamali pomocí klamů, podvodů a někdy dokonce i krádeží.

V souvislosti s Maierem nás může napadnout to samé, když i on sám údajně našel zázračný universální lék, který vyzkoušel sám na sobě. On sám však o sobě nejspíš nepochyboval.

Další velkou postavou, která působila na české alchymistické scéně, byl Daniel Stolcius. Narodil se kolem roku 1597 v Kutné Hoře, jeho otec byl urbář a jeho matka Dorothea byla neteří Mikuláše Dačického z Heslova. Studoval na Pražské universitě, aby jako řada jiných odešel do světa, kde se i nadále vzdělával.

Je pravděpodobné, že při svém studijním pobytu se seznámil s alchymii doznívající rudolfínské epochy. Stejně jako mnoho jiných jeho předchůdců i jeho stopy se objevily v mnoha evropských zemích. Působil v Anglii na Oxfordu, Cařihradě a roku 1635 se v Lešně setkal s Janem Amosem Komenským.¹³⁾

Ještě roku 1644 působil jako městský lékař v Košicích, ale kde skončila jeho životní pout', se dosud neví. Jeho nejznámějším dílem je *Viridarium Chymicum*, které z alchymistického hlediska nepřináší nic nového.

13) Jilji V. Jahn, nakl. Kawana, Praha 1993. na str. 49 cituje úryvek z díla J. A. Komenského *Labyrint světa a ráj světa o alchymistických lhářích a nemožnosti vytvořit zlato z kovů sprostých*. Naopak V. Matula, *Hledání kamene mudrců*, nakl. Orbis, Praha 1948, str. 92 a 93 píše: „Komenský měl zřejmě na mysli zlatoděje. Ve vysvětlování podstaty věci však stál úplně na půdě alchymické. Jasně vyloužil své názory ve spise *Physicae synopsis*. Viditelný svět spočívá ve třech principech, hmotě, duchu a světle. Látkotvornými kvalitami těles však jsou, rtuť, síra a sůl. ... i když nelze souhlasit se Strunzem, který jej označuje přímo za alchymistu, je zřejmo, že o přírodě měl alchymické názory, jako všichni vzdělanci té doby.“

Jiným mužem i když v evropském měřítku méně známým, byl pan Bavor mladší Radovský z Hustiřan (nar. r. 1526, zemřel asi r. 1600).¹⁴⁾

Roku 1573 skončil v Černé věži¹⁵⁾ na Pražském hradu a to díky dluhům, které si nadělal tím, že se věnoval alchymii. Jen tak na okraj stojí za zmínku to, že pražské purkrabství udělovalo povolení uvězněním dlužníkům na dovolenou a pan Bavor této výhody několikrát využil.

Každopádně se pan Bavor z vězení nakonec dostal a to díky panu Vilému z Rožmberka,¹⁶⁾ jenž jako nejvyšší pražský purkrabí měl pravomoc pana Bavora z vězení propustit.¹⁷⁾

Důvodem tohoto omilostnění byl zájem Rožmberka o služby tohoto muže. Kromě toho, že se měl věnovat alchymii, slíbil pan Bavor přeložit alchymistické spisy a především pak ty, které pocházely z pera muže, kterého si cenil nejvíc, uznaného, ale podle Rodovského po stránce alchymistické nedoceneného, Paracelsa.

Dopis z 6. února 1573 psaný z Černé věže panu Vilémovi nás informuje nejen o této skutečnosti, ale také o jeho pevné víře v alchymii a obzvláště pak jeho znalostech v různých oborech tehdejšího vědění. Od matematiky po mravouku a jak uvádí Otakar Zachar umění alchymistické, bylo mu uměním universálním a posvátným.¹⁸⁾

Je s podivem, že pan Vilém z Rožmberka se také nezadlužil,¹⁹⁾ neboť prý do alchymie investoval asi osm miliónů zlatých. Každopádně pan Vilém, štedrý mecenáš, stejně jako císař Rudolf II., v jehož službách Bavor mladší Rodovský také působil, tohoto vzdělaného muže přijal.

Poslední léta se pak Rodovský zdržoval nebo často pracoval u pana Jana Zajíce z Hazumberku a na Budyni.²⁰⁾

14) V. Karpenko, Alchymie, dcera omylu, nakl. Práce, Praha 1988, str. 204. „Pan Bavor pocházející z panské rodiny z Hustiřan...“ (nadále pan).

Bavor mladší Rodovský pocházel ze zemanského rodu, jeho otec nebyl majetný a tak jeho tři bratři vstoupili do císařského vojska on sám se pak vzdělával sám. Kromě alchymistických spisů napsal také astronomické filosofické a historické. V. Matula, Hledání kamene mudrců, nakl. Orbis, Praha 1948, str. 81, 82.

15) Áron Muňek z Nového Bydžova skoupl pohledávky věřitelů a stal se jeho jediným věřitelem a roku 1573 si vymohl u komorního soudu uvalení vazby na Rodovského. D. Ž. Bor, Zázračná studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis nakl. Trigon, Praha 2002, str. 14.

16) Pro Viléma Rožmberka postupně pracovalo postupně přes padesát alchymistů. Vedle praktikujících alchymistů jako byli Claudius Syrrus či Bavor Radovský z Hustiřan, zda nalezneme jakési úředníky mající ve svém referátu dohled nad průběhem prací, například Petr Hlavsa z Liboslavi a objevují se tam také jakýsi zpravodajové, kteří upozorňovali svého chleboďáře na události v oboru, doporučující nové adepty a shánějící receptury nebo alchymistická pojednání. Vedle těchto stál sem patřila skupina potulných alchymistů-šarlatánů. Petr Vágner, Theatrum Chemicum, nakl. Paseka, Praha 1995, str. 112.

17) Bavor Rodovský ve vězení sepsal *Secreta Aristotelis*, spis věnoval Vilému z Rožmberka a za peníze, které od něho dostal, se vyplatil z vězení. D. Ž. Bor, Zázračná studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 15.

18) Otakar Zachar, O alchymii a českých alchymistech, tiskárna Cyrillo-Methodějská, str. 175-196 cituje celý dopis, jehož originál se nachází v třeboňském archivu.

19) „Pan vladař tak byl velice od těch podvodných alchymistů jaty, že jim divně zápisy od sebe činil, jako i nějakému Kryštofovi z Hirschemberku, hejtmanu, když lživě dal se slyšeti, že dvě tajnosti umí, předně v měsíci jednom stříbro v zlato ryzí proměňovati s pateronásobným užítkem... A tudy vymluviv na pánu 80 dukátů a sázel je v jistým místě do země, pokropovav k tomu strojenými vodami. Za některý den dohlídna k nim, a když svú chvíli uhlídal, vybral semeno, vyvázil přeč a tak pána podved.“ Václav Březan, Životy posledních Rožmberků, nakl. Svoboda, Praha 1985, str. 364.

20) Otakar Zachar, O alchymii a českých alchymistech, tiskárna Cyrillo-Methodějská, str. 217.

Jan Zbyňek Zajíc napsal dvě pojednání „Jak se má Merkur koagulovat“ a „Cínobr jak se fixuje“. Jsou součástí sborníku „Česká alchymie“. V. Matula, Hledání kamene mudrců, nakl. Orbis, Praha 1948, str. 76.

Rád se chlubil, že vynakládá na objevení kamene mudrců více peněz než císař Rudolf II. Vedlo to k tomu, že úplně zchudl a svým dědicům nic nezanechal. K. Pejml, Dějiny alchymie v Čechách, zvláštní otisk z Věstníku, svazu čsl. lékařnictva, 1993, NK, str. 37.

I přesto, že stejně jako jeho předchůdci a následníci ani on se úspěchů nedopracoval, byl svými mecenáši a současníky vysoce ceněn, a kromě jiného znal skvělý recept na dobrou aqua vitae.²¹⁾

Tím, že víno čtrnáctkrát predestiloval a přidal šalvěj, zázvor, muškát, hřebíček, anýz a jiné ingredience, dosáhl takové „vody života, již bylo chovati jako zlata a užívat proti všem zdravotním neduhům“.

Dnes bychom řekli, že jeho laboratoř byla palírna, ale tehdy to byla lékárna a produkty tohoto muže hojně používány.

Pan Bavor doporučoval tuto živou vodu také k potírání bodných a sečných ran, aniž by tušil, že to je skvělý dezinfekční prostředek.

Zajímavé je také to, že napsal knihu o kuchařství, což svědčí o tom, že alchymističtí mistři si přivydělávali různými způsoby. Návody na růst vlasů, čistou bílou pleť nebo krémy proti uhrům, nebyly vzácností.²²⁾

Nejdůležitější jsou však alchymistická díla, jež nám Rodovský zanechal. Určitě musel přečíst řadu soudobých děl a stejně tak i musel zakusit zklamání při svých vlastních pokusech a tím i získat jak teoretické tak praktické vědomosti. To vše nejspíš vedlo k tomu, že zanechal za sebou několik děl.

První rukopis, který obsahuje čtyři samostatné překlady, počínaje „Hermesovou filosofií“, na to pak navazuje „Kniha o dokonalém umění chemickém“,²³⁾ třetí se nazývá „Řeči filozofské“ a rukopis čtvrtý „Česká alchymie“.

Těmito rukopisy se proslavil jako sběratel a opisovatel domácích pramenů jako i překladatel soudobé odborné literatury a také jako vynikající praktický alchymista.

„Jitřní záře(lat. Aurora Consurgens)“,²⁴⁾ je součástí rukopisu „Kniha dokonalého umění alchymického“ a patří k nejdůležitějším pramenům alchymistické symboliky.

Vedle návodu k výrobě kamene mudrců se zde objevují podobenství z Bible, aby autorita Písma dosvědčila pravdivost postupu pisatelova. Překlad Bavora Rodovského ukazuje jak jeho skvělou znalost latiny, tak i znalost alchymistickou.

21 Rožmberkova pražská laboratoř byla asi v tzv. Rožmberském domě dole ve městě, kde pracovali Bavor Rodovský, Hlavsa z Liboslavi, Daniel Prandtner. Ivan Sviták, Kouzelník z Londýna, str. 114. Bavor Rodovský strávil také nějaký čas v Třeboni a dožil tu i Petr Hlavsa z Liboslavi (1589). Ivan Sviták, Kouzelník z Londýna, samizdat, str. 117

22) Otakar Zachar, O alchymii a českých alchymistech, tiskárna Cyrillo-Methodějská, str. 156 píše: „Proti uhrům na tváři. Vezmi čerstvých bobkův, oblup je a stluč co můžeš nejdrobněji, rozdělej je dřevěným volejem vytlačte uhry, maž se tím a zpomůžeš. Prubováno od Martina Stobenffula.“

23) Rukopis se nachází v Nizozemí a je majetkem univerzitní knihovny v Leidenu. Nachází se tam i traktát Tejnost Theofrasta Paracelsa, pravděpodobně jediný písemný doklad Rodovského hlubokého zájmu o významnou osobnost. D.Ž. Bor, Zázračná Studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 19, 20.

24) První díl symbolicko-teoretický je často připisovaný Tomáši Akvinskému, druhý je dopsaný zřejmě někým jiným. D. Ž. Bor, Zázračná studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 20.

Obsah „Jitřní záře“ je těžko srozumitelný protože je plný symboliky, nikam nesměruje a nedává jasný výklad jak dospět ke zdárnému konci, jako celá řada jiných spisů.

Otakar Zachar je však jiného názoru, a to z toho důvodu, že účel knihy nemá být praktický, laboratorní nebo filosofický jako spíš je to souhrn všemožných alegorií, které mají čtenáře povzbudit při hledání kamene mudrců.

Nemusíme ani souhlasit s tímto názorem, jako, že dostačující je už samotný fakt, že překladatel se rozhodnul toto dílo přeložit a to zřejmě z toho důvodu, že to uznal za vhodné, aby českou veřejnost seznámil s tímto spisem.

Sám jako sečtělý alchymista nejspíš poznal v tomto díle filosofickou moudrost potřebnou k hledání kamene mudrců a přitom nelze Rodovského pasovat za ochránce všeho alchymistického.

Jeho kritické poznámky, které připisoval po straně, jsou důkazem toho, že slepě „nenaslouchal“ všem alchymistickým „lžím“ i proslulých alchymistických veličin.²⁵⁾

Je samozřejmostí, že se musíme také zmínit o jednom z největších mecenášů alchymistů a to samotném Rudolfovi II. Zda byl alchymista nebo ne asi těžko zodpovíme, ale jedno je jisté, že těmto všem naukám a uměním přál.²⁶⁾

Mezi alchymisty se samozřejmě zprávy o vlídném přijetí na pražském dvoře rozšířily, takže doslova patřilo k dobrému mravu se tu alespoň na chvíli objevit a pokusit se získat císařovu přízeň.

Jenže ono nestačilo jen se dostavit, ale museli se nechat také přezkoušet. Tím, kdo měl tuto záležitost na starost, byl Tadeáš Hájek z Hájku. Jak těžké to pro něj bylo, nemusíme vůbec zdůrazňovat.

Legends a mýty o bohatství na císařském dvoře kolovaly po celé Evropě a neskončily ani po jeho smrti. Pravda je však opačná, neboť alchymisté a různí šarlatáni císaře o zlato připravili.

Učených mistrů alchymistů na dvoře Rudolfa II. bylo nespočetně více, ale nebylo by to úplné, kdybychom nezmínili dvě notoricky známé postavy magistra Edvarda Kellyho a doktora Johna Dee.

Kelly²⁷⁾, někde se píše také Kelley, pracoval v Londýně jako notář a advokát a protože údajně zfalšoval nějaké listiny, byly mu uříznuty obě uši.

S hanbou opustil město a uchýlil se do jednoho hostince na venkově, kde údajně našel starou velšsky psanou knihu, která popisovala tajemství kamene mudrců. Děti hostinského si v té době hrávaly s dvěma koulemi ze slonoviny, které obsahovaly zázračný červený a bílý prášek.

25) Otakar Zachar, O alchymii a českých alchymistech, tiskárna Cyrillo-Methodějská, str. 223.

26) Tomáš Dacík, Alchymie, nakl. Cerm. Brno 1998, na straně 13 píše a tom, že císař Rudolf II. měl nejspíš základní znalosti alchymistických postupů.

27) Edward Kelley se stal rytířem českého království ne pro své transmutace, ale protože se osvědčil při renovaci Rožmberkových dolů. Rožmberk potřeboval metalurgické experty, alchymisty, ne pro vaření zlata, ale pro výrobu skutečného zlata. Ivan Sviták, Kouzelník z Londýna, samizdat, str. 111.

To přimělo Kellyho vrátit se do Londýna, ale z důvodu svého pokoření se raději ubytoval na předměstí. Tam pozval taky svého kolegu, matematika, doktora, teologa a chemika Johna Deea. Spolu pak prý proměnili olovo ve zlato.

John Dee pocházel z rodiny jednoho dvořana krále Jindřicha VIII. Roku 1547 studoval matematiku v Holandsku, kde se stal mistrem a pak působil jako profesor v Paříži.

Za tři roky byl už zase zpátky v Londýně a tam obviněn z čarodějnictví, ale nejspíš to nebylo tak zlé, protože za několik let začal pracovat pro královnu Alžbětu. Se svojí křišťálovou koulí předvídal budoucnost a královně mimo jiné doporučil, aby Španěly zbavila jejich teritorií.

John Dee byl spíše mág než alchymista a po setkání s Kellym se oba shodli, že Kelly je vhodné médium k seancím. Takže zprvu to nebyla alchymie, která tyto dva muže dala dohromady, ale byla to magie. Po vzývání všech mocností se prostřednictvím Kellyho objevil Uriel a s ním Dee rozmlouval.

Roku 1583 Kelly vstoupil do služeb Johna Deea a spolu se vydali na cesty. O rok později neúspěšně žádali o audienci u císaře a tak vstoupili do služeb Viléma z Rožmberka.

John Dee, ještě zavčas²⁸⁾ roku 1589 odjel z Čech a Kelly na žádost císaře, aby jen na krátkou dobu pomohl zhotovit „marcurius soli“ čili rtuť zlata, odjel na císařský dvůr. Na císaře nejspíš udělal dojem, neboť ten tohoto muže přijal do svých služeb.²⁹⁾

Od Rudolfa II. , ale i od Viléma z Rožmberku získal několik statků a rytířský titul.³⁰⁾ Jak víme, Eduard Kelly byl původně advokát, to možná bylo tajemstvím jeho úspěchů. Obratně uměl zastírat své neúspěchy a je celkem logické, že do vězení se nedostal proto, že nedokázal transmutovat, ale proto, že v souboji zabil svého soka.³¹⁾

Na útěku z Prahy byl zadržen, uvězněn na Křivoklátě a při pokusu o útěk z tohoto hradu si zlomil nohu. Jak už to v životě bývá, nikdo není nenahraditelný a to platilo i v tomto případě.

Okamžitě se objevili další podnikavci, kteří zaujali jeho místo. Nakonec byl Kelly propuštěn, ale hned na to byl uvězněn v Mostě, kde se také pokusil o útěk. Znovu utrpěl zranění a roku 1597 jim podlehnul.

28) „Léta páně 1586, 4. junii Joannes Dee, muž učený, byv s manželkou a dětmi a tovaryši svými vypovědín od císaře z Čech jedním legáta papežského, do Němec k Erfurtu táhnouti míniv, dostal se do Loun, odtud k Anaberku, nazítří pak přede dále do Němec. Ale když v Erfurtu v nebezpečství byl, do Gothy dostal se mezi lutheriány, když fedruňku a lásky Římanů nemohl užítí. Příčina vypovědění byla nějaká omluvení u císaře, jakož by černokněžníkem byl, mēv k tomu proti sobě velikého nepřítelē pana Jiřího z Lobkovic, nejvyššího hofimistra.“ Václav Březan, Životy posledních Rožmberků, nakl. Svoboda, Praha 1985, str. 329, 330.

29) U dvora provedl zdařilou transmutaci, čímž si získal Rudolfův obdiv, Hledání kamene mudrců, V. Matula, nakl. Orbis, Praha 1948, str. 89.

30) K. Pejml, Dějiny alchymie v Čechách, zvláštní otisk z Věstníku svazu čl. lékarnictva 1993, NK, str. 55. 21. 7. 1589 získal inkolát.

31) V souboji zabil císařského komorníka Jiřího Hunklera. K. Pejml, Dějiny alchymie v Čechách, zvláštní otisk z Věstníku svazu čl. svazu lékarnictva 1933, NK, str. 55.

Jaký byl Kelly alchymista, se nedá jednoznačně říci, nejspíš průměrný, který dokázal podvodnými triky a obratnou mluvou obelhávat své příznivce.³²⁾

Jeho největší chybou nejspíš bylo to, že se neuměl včas ztratit. Jeho osobnost pak literáti pozdějších let opředli mnoha legendami a tím se jeho jméno, nejen pro alchymisty, stalo nesmrtelným.

Na závěr této kapitoly můžeme snad jen říci, že výčet alchymistů na české půdě tím nekončí, ale účelem této bakalářské práce není vyjmenovávat zde všechny ať už ty poctivé anebo řadu jiných, kteří nakonec pro své zlatodějství skončili na šibenici.

³²⁾ Na dvoře císaře se vystřídalo více nežli 200 podvodných zlatodějů. Mezi nejproslulejší patřil Edvard Kelly. V. Matula Hledání kamene mudrců, nakl. Orbis, Praha, 1948, str. 88.

IX. Laboratoř a laboratorní pomůcky

Dosud jsme psali o alchymistech a o tom co se snažili vyrobit, ale zatím nevíme, kde nebo spíše jak vypadala laboratoř alchymisty. Sami mistři alchymie nebyli v tomto směru sdílní, neboť jejich první příkázání znělo, že adept tohoto umění musí být mlčenlivý.

Druhý požadavek zněl, že alchymista má mít svůj dům a v něm dvě nebo tři komory, kam mu nikdo nebude chodit, což je pochopitelné, každý mistr si přeci chtěl své tajemství uschovat.

Vůbec není jednoduché říci, jak taková laboratoř vypadala a pokud se od malířů takové vyobrazení zachovalo, není jisté, zda malíři tvořili podle skutečnosti nebo podle svých představ.

Především kromě svíček, byly zdrojem světla plameny pecí. Ty už od dob Džabira, který sepsal dílo *Kniha pecí*, byly základem tvůrčí práce alchymisty. Byla jich celá řada, ale nejdůležitější byla tavící a sklářská pec.

Ještě důležitější byl athanor.¹⁾ Byla to rozměrná pec, jejíž horní plochu tvořila vysoká vrstva písku, písková lázeň.

Tento písek jednak udržoval teplo a jednak se tam daly postavit nejrůznější baňky kulového tvaru. Dále mělo topeniště šikmý rošt, k němuž vedla shora šachta na palivo. Popel padal z roštu sám a uvolňoval dalšímu palivu cestu, takže v athanoru se dalo topit delší dobu, což byla výrazná pomoc při destilování, kterému alchymisté věnovali nejvíce času.

Proto byl athanor tak důležitý. Na jeho velikosti záleželo, kolik operací se tam dalo současně provádět.

Vedle toho byla též důležitá nádoba, do níž měl být vložen kámen, aby byl zdokonalen pomocí ohně a umění.

„Morines²⁾ říká: „Kdyby staří mudrci nebyli objevili správnou velikost, do níž má být položen náš kámen, nikdy by v tomto Díle nedosáhli dokonalosti. Proto říká král Hali: „Poznej správnou míru čili stupeň nádoby našeho Díla, neboť nádoba je kořen a počátek našeho umění. Tato nádoba je podobna děloze živočichů, kteří v ní zároveň plodí, počínají i živí potomstvo. Kdybychom pro naše magisterium neměli odpovídající nádobu, celé Dílo by bylo zničeno a náš kámen by nemohl plodit, neboť by neměl nádobu vhodnou k plození.“³⁾

I ostatní alchymisté ve svých spisech přikládají důležitost takové vhodné nádobě a vůbec není pochyb proč. Při sublimaci totiž v nádobě vzniká tlak, který samozřejmě působí na vloženou látku.

1) Podle arabského slova *at-tannur*, pec na pečení.

2) ...“pod vedením Moriena, křesťanského poustevníka, který žil v horách Jeruzaléma. Sám Morines studoval u alexandrijského alchymisty Stefána, takže de facto se stal přímým prostředníkem mezi moudrostí starých Egypťanů a arabskou učeností.“
Peter Marschall, *Kámen mudrců*, nakl. BB/art, Praha, 2004, str. 193.

3) Ivo Purš, Jakub Hlaváček, *Alchymistická mše*, nakl. Malvern, Praha 2008, str.245

K topení se pak používalo dřevo nebo dřevěné uhlí, později i kamenné. Kolik bylo kouře v laboratoři a ke kolika výbuchům tam docházelo, se ani nemusíme ptát. Vedle toho se topilo i slámou a dřevo bylo rozličné a to kvůli teplotě.

Protože alchymisté až do druhé poloviny sedmnáctého století neuměli teplotu změřit, používali nejrůznějších metod.

Tak například srovnávali teplo slepice sedící na vejci nebo teplo horečky.⁴⁾ Jindy si mistr poznamenal kolik kusů dřeva nebo uhlí použil, samozřejmě se nikdy nemohlo dosáhnout stejného nebo podobného výsledku, když dřevo bylo sušší nebo vlhčí. Arabové proto stanovili šest stupňů tepla.

První mírné teplo jako světlo lampy, druhé bez kouře jako při zapalování ohně, třetí bylo teplo hořícího uhlí, čtvrté teplo charakterizovaly malé plameny, pátý plameny prostřední a nejmocnější znamenají stupeň šestý.

Dost nejasné odstupňování, a tak Arnold z Villanovy stanovil čtyři stupně. První stupeň je stanoven tak, že citlivost ho zvládá, druhý stupeň je ještě snesitelná bolest, třetí už zraňuje a čtvrtý stupeň se nedá vydržet. Z toho vidíme, že staří mistři to neměli vůbec jednoduché.

Vedle pecí musel mít mistr po ruce i nádoby. To doopravdy nebylo ne nepodobné kuchyňskému nádobí. Ke lžícím a naběračkám, sítům, hrnečkům a dalším věcem, přibyly zlepšené pomůcky.

Křivule, ampule, baňky byly zabořeny v pískové lázni a lišily se nejen bizarním tvarem a velikostí, ale i názvem jako měchýř, orel, pelikán apod. Vedle skleněných nádob to byly i kovové a hliněné. Samozřejmě to nebyla levná záležitost.

Proti netěsnosti alchymisté používali luto sapientii, bláto moudrosti. To se vyrábělo různými způsoby a z různého materiálu a to podle toho jakou teplotu mělo vydržet. Mísila se hlína s oslím hnojem, moukou, vajíčkem a pivem. Návodů bylo samozřejmě více.

Pokud alchymista měl všechny tyto technické prostředky k dispozici, mohl začít sublimovat, destilovat, a kalcinovat (žihání). To souvisí s kroky potřebnými k vytvoření kamene mudrců.

Někteří alchymisté psali o čtyřech, jako jsou čtyři živly, jiní o sedmi, čímž naráželi na stvoření světa v sedmi dnech a další o dvanácti což mělo souvislost s počtem znamení zvěrokruhu. Takže kalcinování bylo spjato se znamením Berana, kongelace-tuhnutí taveniny s Býkem, fixace-zpevnění matterie s Blíženci, rozpouštění s Rákem, digesce-zrání v nádobě a v teple se Lvem, destilace s Pannou, sublimace s Váhami, separace-filtrace se Štírem, cerace-převedení látky do stavu

4) Carl Hermann Gravelius, Fontana Bernharda Reveleta o velkém fyzickém kamenu, in D. Ž Bor, Zázr. stud. h. Bern. z M. nakl. Trigon, Praha 2002, str. 244.

podobného vosku se Střelcem, fermentace-kvašení s Kozorohem. Fermentací se de facto končilo.

Stejně jako při kvašení těsto nabyde, stejně i kámen mudrců podobně jako kvásek promění látku nikoli v těsto, ale ve zlato. Jenže bylo třeba ještě „to něco“ milionkrát rozmnožit a to umožňovala multiplikace spojená s Vodnářem. Poslední krok, transmutace se uskutečnila díky projekci, znamení Ryby.⁵⁾

Kromě jiného si alchymisté vytvořili i svůj vlastní jazyk, který se po staletí komolil a zdegeneroval. Ztotožnění názvů prvků s planetami začali nahrazovat geometrickými symboly, jež pravděpodobně vznikly postupným zkracováním řeckých zápisů.

Laboratorní práce však potřebovala víc a tak se začaly objevovat symboly pro různé nádoby i různé laboratorní postupy. Značek začalo přibývat, a protože se alchymisté snažili svá tajemství co nejlépe ukrýt, začali planetární symboly kovů pozměňovat, aby tomu rozuměli jen oni, nebo nejbližší okruh zasvěcenců.⁶⁾ Mnohdy si byly symboly tak podobné, že často docházelo k nedorozumění. Tyto symboly se nacházely převážně v rukopisech.

Jakkoliv se nám počínání alchymistických mistrů může zdát podivné, právě díky nim a díky zdokonalení svých alchymistických náčiní a postupů se stali zakladateli laboratorní techniky. Nazýváme je sice mistry, ale tito muži žádný výuční list jako řemeslníci nedostávali.

Označení mistr, byla odměna za jejich vytrvalost, protože cesta k získání kamene mudrců byla složitá a trnitá. Ne každý po ní dokázal jít až do konce. Někteří zjistili svůj omyl, jiní se finančně zruinovali a další skončili v lepším případě ve vězení.

5) Paralelu k tomuto postupu našel v procesu individuace, vývoje ve zralou osobnost C.G. Jung, Středověká alchymie, B. D. Haage, nakl. Vyšehrad, Praha 200, strana 17.

6) Joachim Tanckius, Rozhovor o kameni mudrců in D. Ž. Bor, Zábr. stud. h. Bern. z M., nakl. Trigon, Praha 2002, str. 181. „Filosofové při popisu používají nejrůznějších parabol, přičemž něco jiného říkají a něco docela jiného tím míní, aby oklamali nevědomé a tím jim zabránili dospět k pravdě. Ti, kteří jejich pravdu výroky nepochopili, pracují pak jen dle doslovného smyslu jejich knih, ale nenalézají pravdu. Diví se tomu, neboť věří, že postupovali správně. Proto sami pozměňují dané návody a do nekonečna je rozmnožují a natahují. Přesto však filosofové si nepřejí nic jiného, aby byli náležitě pochopeni.“

X. Dozvuky

Obdobím, kdy se sen alchymistů pod náparem vědeckých poznatků začal hroutit, bylo 17. století. Samozřejmě že se tomu tak nedělo hned a že to byl postupný vývoj. Ti co se zabývali chemií dost často, sváděli vnitřní boj sami se sebou, zda přijmou neúprosná fakta nebo budou stále snít sen o zlatě a dlouhém životě.

Sedmnácté století nebylo vědeckému bádání nakloněno, neboť v Evropě se odehrávala třicetiletá válka, ale konec tohoto století již zaznamenal první krůčky k novým vědeckým objevům. Na scéně se objevuje Isaac Newton,¹⁾ velký matematik, fyzik, ale především zavilý alchymista. Právě on je příkladem rozporu mezi novým a starým.

Jeho poznámky o alchymii jsou daleko početnější než jeho práce z fyziky. Jeho alchymistická snaha však stejně jako u jeho předchůdců nikam nevedla. Jeho precisní pokusy a poznámky však vedly k tomu, že dnes ho můžeme považovat za nejaxnějšiho alchymistu, jemuž chyběl jen krůček k tomu, aby se stal chemikem.

Těch, kdo ten první krůček udělali, přibývalo. Jako už na začátku zmíněný Glauber, i když i on jednou nohou stál stále v alchymii, tak také chomutovský rodák Kryštof Bergner si roku 1755 zařídil v Praze první chemicko-technologickou laboratoř, kde vyráběl nejrůznější chemikálie ve velkém. Oficiální místa mu nebyla nakloněna a tak laboratoř zrušil a dál se věnoval chemii jen soukromě.

Jako chemik se vyznal ve vzájemných poměrech slučujících se prvků a přesto věřil, že kovy zrají a domníval se, že stříbro vzniká z olova. Jeho zajímavým textem je pak text O uhlí, kde prakticky popisuje použití uhlí k vytápění domácností.²⁾

Pece samozřejmě nebyly vhodné do domácností a v krbu topit uhlím by bylo zbytečné. Při svých pokusech si Bergner všiml, že uhlí k hoření potřebuje proud vzduchu. Proto se pustil do stavby železných kamen a to úspěšně, jen s tím výsledkem, že došlo ke sporu mezi ním a delegovaným komisařem doktorem Boháčem.

Zkouška proběhla úspěšně, ale Bergner ze strachu před tím, aby si jeho objev někdo jiný nepřivlastnil, odmítnul prozradit, jak se uhlí připravuje. To vedlo k tomu, že rozzuřený komisař dosáhl toho, že c. k. policejní komisařství roku 1766 zakázalo používání těchto kamen.

Někteří chemici i dál setrvali mezi vědou a krásným snem, nic to však neměnilo na tom, že chemie nabývá vrchu.

1) Triumf Newtonovy mechaniky, nakonec zničil jeho vlastní vědecký ideál, strana 132, Kováři a alchymisté, Mircea Eliade, nakl. Argo, Praha 2010.

2) Jiljí V. Jahn, Alchymie v Čechách, nakl. Kawana, Praha 1993, str. 58, 59.

Přesto koncem 19. století byla založena ve Francii Alchymistická společnost, která vydávala svůj měsíčník, zabývající se celou škálou alchymistických spisů dávných mistrů.

Jedním posledním velkým alchymistou byl Angličan Cockren, který při experimentu s antimonem našel kámen mudrců. Zemřel při náletu na Londýn, ale někteří Londýňané jeho zázračný elixír používali ještě v roce 1965.

Současný alchymista Francouz Armand Barbault, na základě astrologických výpočtů a pomocí návodu v Némé knize, sesbíral během tří měsíců tisíc jiter ranní rosy a vyrobil ono záhadné zlato, jehož kapka léčí nejrůznější nemoci.³⁾

Petr Marschall ve své knize Kámen mudrců popisuje celý postup tohoto alchymisty, ale to pro cíl této práce není důležité, stejně jako řada dalších alchymistů působících ve dvacátém století.

Za zmínku určitě stojí, že v šedesátých letech minulého století byla v Americe založena Paracelsova společnost, Fraterem Albertem, která své Velké umění stejně jako i jména členů, držela v tajnosti.

Členové této společnosti ve svém vyjádření především nestáli o publicitu a v souladu s tradicemi ani netoužili po slávě.⁴⁾

Na závěr této kapitoly musíme ještě zmínit jedno jméno a to Vladimíra Zadrobílka. Peter Marschall, jenž se s ním v Praze setkal, tohoto českého současného alchymistu uvádí ve své knize Kámen mudrců.

Jako spisovatel užíval též pseudonym D. Ž. Bor a Vladimír Kuncitr (jeho překlady alchymistických spisů jsou součástí této bakalářské práce) a Marschall mu kromě mnoha jiných otázek položil tu zásadní. „Věříte v existenci kamene mudrců?“ odpověď tohoto vydavatele a majitele knihkupectví Trigon zněla: „On existuje!“

Jejich rozhovor je daleko obsírnější, ale pro účel této práce to není důležité.⁵⁾ Pro nás je daleko důležité, že sen alchymistů je stále živý a tajemství kamene mudrců pro některé ze současných alchymistů není tajemstvím.

3) Na rostliny rozprostřel plátno, které pak vyždímal. Peter Marschall, Kámen mudrců, BB/art, Praha 2004, str. 353.

4) Příručka alchymisty, Frater Albertus, nakl. Volvox Globator, Praha 1998, str. 121, Kapitola Alchymistický manifest 1960.

5) Peter Marschall, Kámen mudrců, nakl. BB/art, Praha 2004, str. 377-381.

XI. Závěr

Ted', když jsme došli na konec cesty alchymistů, mohli bychom si položit otázku, jak spolu souvisí sen se skutečností, to znamená s vědeckými poznatky.

Po té co jsme se seznámili s laboratoří alchymisty a jejich pokusy musíme dojít k závěru, že po technické stránce jsou tyto obory shodné. Po teoretické stránce si však nejsou vůbec podobné?!¹⁾

Samozřejmě alchymisté pracovali v době, která jim mohla nabídnout jen ty poznatky, které měla k dispozici, naopak sami alchymisté dogmaticky trvali na svých nebo názorech svých předchůdců a nic nechtěli měnit, přestože před očima se jim odehrávali procesy, které s alchymií neměly nic společného.

Například spojení kovů s planetami znamenalo, že nově objevený prvek prostě a jednoduše zavrhl. Myšlenka, že všechno již znali staří mistři a vše se musí hledat v jejich spisech, znamenalo také krok zpět.

Když shrneme všechno to, co jsme se dozvěděli, dojdeme k závěru, že alchymisté stejně jako řemeslníci znali laboratorní techniky, ale také byli teoretiky. Jejich teorie sice neobstály, ale ve své době měly platnost jako třeba Einsteinovy rovnice v naší době. Alchymie byla odrazem tehdejších vědomostí a toto poslání dlouho plnila, než byla nahrazena chemií.

Alchymie dále poskytla mnoho sloučenin a postupů pozdější chemii a samozřejmě také procházela vývojem, jiná byla v helénistickém světě, jiná v Evropě šestnáctého a sedmnáctého století a jiná je v dnešní době. Vedle negativního pojetí úlohy alchymie, které se objevuje především v době osvícenství, se však postupně objevuje názor, který v tomto oboru vidí především vědu.

Jedním z těch co hájili alchymii, byl i německý chemik Just Liebig: „Alchymie nikdy nebyla ničím jiným než chemií. Dopouštíme se velké křivdy, když ji stále zaměňujeme za umění přípravy zlata. Uprostřed alchymistů se vždy nalézalo jádro skutečných přírodovědců, kteří, i když často tápali ve svých teoretických názorech, nikdy neklamali sebe ani druhé, jak to dělali lidé, zabývající se přípravou zlata. Alchymie byla vědou. Obsahovala v sobě všechny technochemické obory průmyslu.“²⁾

Samozřejmě, že vedle tohoto kladného postoje k alchymii se vyskytuje i negativní, jak bylo již řečeno a proto je možná nejvýstižnější myšlenka, která je někde uprostřed a to že alchymie je předvědecké stadium vývoje chemie, jeden z jejich nezbytných vývojových stupňů. Tento dosažený stupeň odpovídal současnému poznání a úrovni tehdejších znalostí.³⁾

1) Mircea Eliade v knize Kováři a alchymisté nakl. Argo, Praha 2010, na straně 133 cituje, že největším snem vědy 19. a 20. století byla příprava syntetického života, byť jen ve skromné podobě několika buněk protoplazmy, což neznámá nic jiného než sen alchymistů o vytvoření homunkula.

2) Petr Vágner, *Theatrum Chemicum*, nakl. Paseka, Praha a Litomyšl 1995, str.15

3) „Vědění o výrobě Kamene filosofů spočívá v dokonalém poznání celé přírody a Umění, zejména poznání říše kovů, ale praxe spočívá v analytickém zkoumání základů kovů a jejich zdokonalování. To se uskutečňuje jejich opětovným spojováním, čímž vzniká universální Lék, jenž zdokonaluje nedokonalé kovy, jejichž chorým tělům, ať už jsou jakéhokoliv druhu, obnovuje sílu.“ Joannes d'Espagnet, *Tajemné dílo hermetické filosofie* in D. Ž. Bor, *Alchym. best.*, nakl. Trigol, Praha 2002, str. 248.

Ve všech použitých dílech, z kterých tato bakalářská práce čerpala, se autoři snažili řešit otázku co je alchymie a slovy každého z nich, odpověď na to není vůbec jednoduchá.

René Alleau se k tomu vyjádřil takto: „Alchymii nelze chápat chemicky – musí být vykládána alchymisticky. Její teorie a praktiky mají smysl a dosah jen v rámci vesmíru, který alchymisté stvořili sami pro sebe a nikoli pro nás.

Jedná se o esenciálně uzavřený svět, historicky a logicky vzdálený. Erudované práce, které se doposud zabývaly studiem alchymie z nejrůznějších hledisek, zůstávají značně vzdáleny svému pravému námětu, neboť jeho charakter je esoterický a iniciační a nikoli exoterický, kulturní a čistě historický. Proto je nezbytné, abychom zvolili jiný přístup, který však s sebou nese ještě více obtíží než ten, jež chceme opustit.

Jde o postup, který je spíše etnologický než historický a jehož smysl spočívá v nutnosti žít sám v sobě to, co bylo žito jinými lidmi, a neomezovat se na pouhý popis jejich života založený na psaných svědectvích. Jediným a základním prostředkem k pochopení tajemného jazyka alchymistů je žít jejich zkušenost, tedy to, co sami vnitřně zakoušeli.“⁴⁾

Pokud filosof a historik jako je René Alleau pochybuje o tom, že ani on, ani nikdo jiný, kdo se plně neoddá životu alchymisty a nebude mít jejich zkušenosti, nemůže pochopit jejich tajemný jazyk tak ani tato bakalářská práce se neodvažuje zodpovědět to, na co i ostatní neznají jednoznačnou odpověď.

Tak jak často alchymisté zdůrazňují, že jen zasvěceným může být dán dar porozumět Velkému Dílu, tak i autor těchto stránek tuto myšlenku respektuje, stejně tak jak to naznačil Alleau, „jen alchymista může pochopit a plně vysvětlit vše co se týká tohoto umění“.⁵⁾

Jak už bylo řečeno, daleko uznávanější autoři se neodvažují zcela jednoznačně odpovědět na to, co je alchymie. Přesto si tato bakalářská práce dovoluje konstatovat, že alchymisté i když někdy nevědomky přispěly svými objevy k nastolení nové disciplíny a to chemie.

Jako příklady můžeme uvést Glaubera, který objevil síran sodný, Džabira, který zřejmě jako první vyrobil destilací kamence kyselinu dusičnou, z lidské moči získal salmiak a znal změkčování a techniku legování.

Je tu jeho kolega Ar-Razí, jenž rozřídil všechny tehdy známé látky a až do objevení periodické soustavy mělo jeho rozřídění platnost. Dále sepsal všechny druhy chemických nádob, přístrojů a zařízení. Kromě toho zmiňuje přípravu kyseliny sírové a zinku.

4) René Alleau, Hermés a dějiny věd, nakl. Malvern, Praha 2005, str. 42, 138 a 139.

5) ..., „jakž vo tom Geber takto řka, praví: Bědný jest ten člověk.kterémuž Pán Bůh nedá spoznání pravdy zjeviti, kteréžto jest pracoval až do ustání.“ D. Ž. Bor, Zázračná studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis, nakl. Trigon, Praha 2002, str. 31.

Musíme také zmínit Alberta Velikého, který si všimnul, že spolu reagují jen některé látky a použil pro to do dnes platný termín „afinita“. Arnold z Villanovy jako první postřehl jedovatost oxidu uhelnatého. Henning Brand při hledání primární matérie zase objevil fosfor.

Samozřejmě nesmíme zapomenout na Paracelsa, který alchymii věnoval podstatnou část svého života, ale na rozdíl od svých kolegů si vytýčil jiný směr a to bylo léčení.

Alchymie pro něj neznamenała jen hledání kamene mudrců a zlata, ale hledání universálního léku. V dnešní době by snad dobře zapadnul do farmaceutického průmyslu.⁶⁾

Ve svých spisech popsal účinky různých bylin, také všestrannou použitelnost medu, též psal a analyzoval složení horkých a studených léčivých pramenů v Německu.

Dále musíme také zmínit českého alchymistu Bavora Rodovského, který přesto že přeložil několik alchymistických spisů a věnoval se alchymii i prakticky, nikdy netvrdil, že našel odpověď na to, co jiní před ním našly.

Byl to ryzí alchymista, který si na rozdíl od jiných byl vědom, že kýženého cíle nedosáhnul a tak hledal až do konce svých dní. Jaký je to rozdíl mezi ním a jeho současníkem Kellym.

Jeden hledal až do konce a nikdy netvrdil, že došel cíle, zatímco ten druhý vykřikoval do světa, že našel to, co ten první tak dlouho po marných pokusech a po spoustu stráveného času v laboratoři nikdy nenašel.

Samozřejmě, že Rodovský nebyl jediným zářným příkladem poctivosti tohoto umění. Byli i další, kteří tomuto umění nezkazili pověst.

Z těchto příkladů snad můžeme říci, že tito muži byli opravdu vědci, kteří se věnovali chemickým pokusům a slova jako podvodník nebo šarlatán nejsou vhodným označením pro tuto skupinu alchymistů.

Dále bychom neměli zapomínat na to, že alchymisté zanechali po sobě spoustu spisů a ty pro nás nemusí být zajímavé jen z hlediska postupů směřujících k výrobě zlata a elixíru života, ale dokumentují myšlení té doby a někdy líčí i osudy samotných protagonistů nebo osob z jejich blízkosti a tím obohacují prameny, které máme k dispozici.

Tak třeba symbolika, alegorie a kryptogramy byly jednou z největších okras alchymie a zároveň zástěrkou myšlenkových kombinací při alchymistických pokusech, kdy docházelo k podivuhodným chemickým úkazům.⁷⁾

6) Stal se zakladatelem oboru zvaného iatrochemie, oboru, jež se stal předchůdcem lékařské chemie a farmakologie. V. Karpenko Alchymie, dcera omylu, nakl. Práce, Praha 1988, str. 180

7) „Podobně když alchymisté mluví o Egyptě, naznačují, že mluví o filosofickém rozpouštění (nilské záplavy). Dávající Egyptu jméno Domov vlhkosti. Chtějí-li podat informaci o koagulování, hovoří o Persii, neboť tehdejší zeměpisci popisovali Persii jako zcela suchou zemi...“ D. Ž. Bor, Zázračná studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis, nakl. Trigón, Praha 2002, str. 9. Podobně se píše i v jiných alchymistických spisech viz Jitřní záře a řada dalších.

Tato symbolika se pak proplétala s výjevem z bible, aby neznalý čtenář nabyl jistoty, že jen zasvěcení můžou porozumět návodu k výrobě zlata.

Co říci na závěr, snad jen to, že 19. listopadu 1917 E. Rutherford ostřelováním rtuti rychlými neutrony dosáhl transmutace a rtuť se proměnila ve zlato. V roce 1980 pak v USA v Berkeley, v urychlovači částic transmutovaly vizmut na zlato v hodnotě jedné miliardtiny amerického centu. Náklady na pokus však činily 10 000 dolarů, i tak sen alchymistů byl konečně uskutečněn.

Ještě před několika málo desetiletími byla alchymie označována za jednu z pověr středověku, ale od té doby, kdy se podařilo dosáhnout přeměny prvků metodou štěpení atomu, někteří vědci uznali možnosti alchymistických principů.

A tak odhalením stavby atomu, v němž se otáčejí elektrony jako planety kolem ústředního jádra – slunce, byly rehabilitovány prastaré nauky o kosmu a mikrokosmu, jednotnosti hmoty – „universálním duchu hmoty“, synonyma atomové energie, jejíž děsivá síla přesahuje všechny dřívější představy.⁸⁾

Dospěli jsme k závěru a musíme si zodpovědět otázky položené v úvodu této bakalářské práce. Byla alchymie předchůdkyní chemie a je rozpor mezi praktickou a exaktní chemií a abstraktní a symbolickou alchymii?

Na první otázku si tato bakalářská práce odvažuje konstatovat, že alchymie je předchůdkyní chemie i přesto, že někteří autoři, kteří se hlouběji zajímají a zajímali o tuto problematiku ne zcela jednoznačně řekli své „ano“, ale též nezaujali negativní postoj k této otázce, viz Karpenko, který ve svých knihách nedává zcela jasný resultát. Druhá položená otázka je daleko složitější. De Lesanic, který je vyznavačem alchymie odpovídá rezolutně ano a to je nejspíš i postoj všech současných alchymistů. Dnešní chemie se zcela rozchází s alchymii, kterou se tento muž a i jiní zabývali a zabývají.⁹⁾

Ti, kteří alchymii neprovozují, ale zajímají se o historii této nauky, na to nemají až tak resolutní odpověď.

Například Otakar Zachar ve svém úvodu k Jitřní záři píše: „Rozpor mezi cílem moderní chemie a alchymie je zjevný. Ona praktická a exaktní, tato abstraktní a symbolická. A přece obou cíl je stejný, přestoupiti poznáním smyslovým hranice hmoty, přecházející v neživotné a přece zase duchovní a bytné v nebytné, idea, která lomcovala duši myslícího člověka v dávné minulosti stejně jako dnes, a která bude zaměstnávat neustále.

Člověk při těchto problémech cítí mez fyzické nedostupnosti a přece zase mu cosi praví, že souvisí s tím celkem nekonečného neznáma svoji vlastní duši, a vzmáhá se ho pocit asi podobný onomu, když upjatě se zahledíme v blankytný prostor astrální. Víř v oku zmámí nás, že přivřeme náhle oči a dáváme se unášet představou myšlenek, jež vycházejí ze země a letí do bezmezného azuru...“

8) Alchymie, její teorie a praxe, Pierre de Lasenic, nakl. Půdorys, Praha 1997, str. 88.

9) Příručka alchymisty, Frater Albertus, nakl. Volvox Globator, Praha 2000, str. 105, 106. Rozpor mezi chemií a alchymii.

Na jedné straně opora v přírodních zákonech a na druhé straně něco nevysvětlitelného co nejde pojmout pěti smysly. Jak už bylo citováno, rozpor je to značný, ale cíl stejný, proto tato bakalářská práce, stejně jako i práce jiných autorů, nenachází zcela uspokojivou odpověď.

Proto snad na závěr můžeme odcitovat slova z Jitřní Záře: „Vědomí záhady oduševnělosti hmoty půjde se životem člověka, jako, jitřní záře slunce a vždy bude člověk duchem i rukou usilovat o rozřešení této odvěké záhady, jak činil to člověk před mnoha stoletími za pomoci alchymie.“¹⁰⁾

Otázkou zůstává, jestli to bude moderní věda, která nás povede cestou hledání, bez toho aniž by připustila možnost, že nelze vše vysvětlit přírodními zákony, nebo si v záloze necháme to něco „nevysvětlitelného“, tak jak to bylo i u alchymistů.

10) Otakar Zachar v úvodu k Jitřní Zari, nakl. Formát, Pezinok 1996, str. 17

Použité prameny:

- D. Ž. Bor, O obtížnosti alchymie a konečné harmonické shodě nakladatelství TRIGON, Praha 2002, 351 stran, svazek 5, ISBN 80-86159-41-8.
Theobald von Hoghelande Mittelburgensis, Kniha o obtížnosti alchymie in D. Ž. Bor, O obt. alch. a kon. shod. str. 11-151.
Davidis Lagnei D. Medici, Harmonická shoda alchymických filosofů, in D. Ž. Bor, O obt. alch. a kon. shod. str. 152- 313.
- D. Ž. Bor, Zázračná studánka hraběte Bernharda z Marku a Tarvis, nakladatelství Trigon, Praha 2002, 295 stran, svazek 3, ISBN 80-86159-38-8.
Bernhard z Marku a Tarvis, Vo Hermesově filosofiji in D. Ž. Bor, Záz. stud. h. Bern. z M., str. 28 – 158.
Joachim Tanckius, Rozhovor o kameni mudrců in D. Ž. Bor, Záz. stud. h. Bern. z M., str. 164 – 213.
Carl Hermann Gravelius, Fontana Bernhardi Revelata, O velkém fyzickém kamenu in D. Ž. Bor, Záz. stud. h. Bern. z M., str. 217 – 265.
Zvláštní traktát Bernharda z Treviru, O kamenu mudrců, Symbolum Bernhardi-Vyznání víry in D. Ž. Bor, Záz. stud. h. Bern. z M., 268 – 294.
- D. Ž. Bor, Alchymický bestiář Basilia Valentina a jeho následovníků nakladatelství Trigon, Praha 2002, 301 stran, svazek 4, ISBN 80-86159-37-X.
Basilius Valentin, Dvanáct klíčů in D. Ž. Bor, Alch. best. B.V., str. 101 – 99.
Basilius Valentin, O velkém kamenu předků in D. Ž. Bor, Alch. best. B. V. str. 113 – 147.
Basilius Valentin, O malém světě lidského těla in D. Ž. Bor, Alch. best. B. V. str. 149 – 186.
Basilius Valentin, Via Veritatis in D. Ž. Bor, Alch. best. B. V. str. 188 - 214.
Georgius Ripheus, Filosofická axiomata dvanácti knih in D. Ž. Bor, Alch. best. B. V. str. 215 – 231.
Alanus de Insulis, Poučky filosofa Alana o filosofickém kamenu in D. Ž. Bor, Alch. best. B. V. str. 232 – 246.
Joanes d'Espagnet, Arcanum hermetici philosophiae opus in D. Ž. Bor, Alch. best. B. V. str. 248 – 300.
- Michaele Maier, Atalanta Fugiens, nakladatelství Trigon, Praha 2006, stran 485, ISBN 80-86159-60-4.
- Georgius Agricola, Dvanáct knih o hornictví a hutnictví, nakladatelství Matice hornicko-hutnická, Praha 1933, 504 stran.

- Paracelsus, Azoth, O stromu neboli linii života od Theoprasta Bombasta von Hohenheim, nakladatelství Půdorys, Praha 2007, 106 stran, ISBN 978-80-86018-25-6.
- Václav Březan, Životy posledních Rožmberků, nakladatelství Svoboda, Praha 1985, stran 374,
- Václav Bavor Rodovský z Hustiřan, Jitřní záře, nakladatelství Formát, Pezinok 1996, 160 stran, ISBN 80-967469-3-6.

Seznam použité literatury:

- Dietrich Bernard Haage, Středověká alchymie, nakladatelství Vyšehrad, Praha 2001, 212 stran, ISBN 80-7021-471-6.
- Frater Albertus, Příručka alchymisty, nakladatelství Volvox Globator, Praha 2000, 125 stran, ISBN 80-7207-343-5.
- Helmut Gebelein, Alchymie, magie hmoty, nakladatelství Volvox Globator, Praha 1998, stran 399, ISBN 80-7207-210-2.
- Herman Schreiber, Dějiny alchymie, nakladatelství Brána Praha 2009, 263 stran, ISBN 978-80-7243-388-9.
- Ivan Sviták, Kouzelník z Londýna, samizdat, 152 stran.
- Ivo Purš, Jakub Hlaváček, Alchymická mše, nakladatelství Malvern, Praha 2008, 285 stran, ISBN 978-80-86702-37-7.
- Jiljí Vratislav Jahn, Alchemie v Čechách, nakladatelství Kawana, Praha 1993, 70 stran.
- Johannes Helmond, nakladatelství Malvern, Praha 2007, 119 stran ISBN 978-80-86702-27-8.
- Karel Pejml, Dějiny české alchymie, zvláštní otisk z „Věstniku“ svazu čl. lékarnictva 1933, NK.
- Libor Koláček, Hledání kamene mudrců, Bollingenská věž, Brno 1991, stran 91, ISBN 80-900200-2-X
- Mircea Eliade, Kováři a Alchymisté, nakladatelství Argo, Praha 2010, 158 stran, ISBN 80-7203-320-4.
- Otakar Zachar, O alchymii a českých alchymistech, Cyrillo-Methodějská tiskárna, nákladem spisovatelovým, 293 stran.
- Peter Marschall, Kámen mudrců, nakladatelství BB 2004, 453 stran, ISBN 80-7341-246-2.
- Petr Vágner, Theatrum chemicum, nakladatelství Paseka, Praha a Litomyšl 1995, 133 stran, ISBN 80-7185-027-6.
- Pierre de Lasenic, nakladatelství Půdorys Praha 1997, 112 stran, ISBN 80-86018-04-0.
- René Alleau, Aspekty tradiční alchymie, nakladatelství Merkuryáš, Praha 1993, 172 stran, ISBN 80-900021-7-X.
- René Alleau, Hermés a dějiny věd, nakladatelství Malvern, Praha 2005, 249 stran, ISBN 80-86702-09-X.
- Tomáš Dacík, Alchymie, nakladatelství Cerm Brno 1998, 16 stran, ISBN 80-7204-066-9.
- Vladimír Karpenko, Alchymie dcera omylu, nakladatelství Práce, Praha 1988, 327 stran.
- Vladimír Karpenko, Alchymie svět pohádek a legend, nakladatelství Academia Praha 2008, 389 stran, ISBN 978-80-200-1579-2.

- Vladimír Karpenko, Alchymie, nauka mezi snem a skutečností, nakladatelství Academia, Praha 2007, 521 stran ISBN 978-80-200-1491-7.
- Vladimír Zapletal, Paracelsus a Moravský Krumlov, vydalo Jihomoravské muzeum ve Znojmě 1966.
- Vlastimil Matula, Hledání kamene mudrců, nakladatelství Orbis, Praha 1948, 103 stran.
- Zoltán Szabó, Astrologie a Alchymie, nakladatelství Fontána Olomouc 2005, 119 stran, ISBN 80-7336-235-X.